

ЖАЛЫН

Республикалық әдеби-көркем
және әлеуметтік журнал

Тарих және біз
Д.Ысқақұлы
Зобалаң

Проза
Т.Рыскелдиев
Ене сүті

Тарих және тұлға
Б.Шахманов
Естіген – күмән,
көрген – ақиқат

Мәдени мұра
Қ.Шекеев
Алтын адам деп
жүргеніміз кім?

Жанат ЕЛШІБЕК,
Халықаралық «Алаш»
сыйлығының лауреаты

АЛТЫН КҮНДІК

(Көрнекті қаламгер Болат Бодаубайдың шығармашылық әлемі хақында)

ШОЙЫНЖОЛ ҮСТІНДЕГІ ОЙ

«Астана-Алматы» пойызы зуылдап жүйткіп келеді. Донғалақтар үздіксіз зырылдайды. Ойым әлем-тапырық. Еріксіз басымды көтеріп, купе терезесіне қайта тесілдім...

Айнала-төңірек шыркөбелек дөңгеленген бойы қол бұлғап қалып жатыр, қалып жатыр. Домбыраның ішегіндей тартылған рельстің қос қапталына алма-кезек ауысқан жап-жасыл желекті тоғайдың рені көз қуантады. Әдетте маусымның шілдеге ұласар осынау елара мезгілінде Шу алқабының борпылдақ топырағы шаңытып шалынатын. Ж-о-к! Биылғы жазиралы даланың демін де, ажарын да ап-анық сезгендеймін. Бусанған жердің ылғалды нуы қоп-қою, әншейінде сидиып-сидиып селдір көрінетін бәкене тал-теректің ара-арасын қуалаған қалың шалғын мен жалғыз-жарым тырбиған бұта біткеннің түбіне байланған шоқ-шоқ көкмайсаның өзі толқи желкілдейді. Өткен жаздағы көңіл құлазытқан көріністердің куәсіндей, әлгі жол жиегіндегі бөрікбас ағаштардың ойдым-ойдым алаңқайларынан күйелеш-күйелеш томарлардың тұқылдары бой тасалайды. Мыртық түбірлерге тырмысып шыққан жүрек жапырақшалы балғын өскіндер пойыз екпінінен тұрған жел өтіне шыдамай дір-дір етеді. Тұп-тура көз алдымдағы сурет алақайлап шаттанған бейкүнә бөбектей елестеген. Мың-миллион түске боялған гүлдердің үстінде қалбалақтаған көбелектер де қисапсыз мээ. Қызыл, көгілдір, ақ, сары, қоңыр, шұбар ала, күлгін көбелектер жанарынды қызықтырады-ай!..

Миымды шиырлаған ойларым алды-артына қарайламай ілгері асыққан пойыздан да ұшқыр. Қанатты қиялым қиырдан-қиыр асып, аспандай

Болат Бодаубай

тым биікке самғап кеткені қаш-а-н. Ұшығын ұстай алсамшы. Мінеки, қарама-қарсы ұшырасқан ұбақ-шұбақ ауыр керуен тағы да дүн-дүниені дүрсілдетіп, салдыр-гүлдір сартылдаған күйі өте шыққан. Іле-шала көрші купедегі әнгімешіл шалдың тарғыл даусы естілді.

– Аз уақыттан соң Шокпарға жетеміз... Бірақ бұл скорый пойыз онда тоқтамайды... Жаңағы қалып бара жатқан Еспе разъезі ғой...

Менің құлағым елең ете қалды. Жатсам-тұрсам күнұзақ көз алдымнан кетпей қойған таныс бейне

бұрынғыдан айқын сұлбаланғандай. Көкейімдегі күпті сауал одан бетер тыпыршытқан.

«Шынымен-ақ Шоқпарға келіп қалдық па? Сұрасам ба екен? Кім біледі, Болат Бодаубайды танытын шығар. Өздері қатар-құралпас сықылды. Осы өңірде туып-өссе біраз сырға да қанығармын...»

...Жаратылыстың жұмбағы мен табиғаттың тылсымы шексіз-ау. Сол ғажайып құпия құбылыстардың санатына адам жады жатса керек. Жұрт айтса сенгісіз таңғаларлық оқиғаларды өзіміз де жиі бастан кешіп жүрміз. Шойынжол үстіндегі ойым сан-саққа жетелеген мен де тура сондай күйге түскем. Шу өңіріне іліккеннен бері жанарыма Болат аға бейнесі жиі орала берген. Ал «Шоқпар» деген сөзді естігеннен-ақ өзгеше елендегенім рас. Неге екенін өзім де жыға ажырата алмаймын. Алматы мен Астананың арасына пойызбен қатынаған сайын өститінім бар. Алау кезінде, мөлдір шағында миыңа шегеленіп қалған жағдаяттар ешқашан ескірмей, қаз-қалпында ұялап жататын секілді. Бұған менің көзім де, көңілім де әбден жеткендей...

Бөкеңмен ең алғаш бетпе-бет жүздескенім, сондағы іштарта тілдескені әлі есімде. Онда мен үшінші курста оқитынмын, жаңылмасам алпыс сегіздің жазы. Әдеттегідей лекциядан кейін, апыл-ғұпыл студенттік асханадан жүрек жалғап алып, редакциялар орналасқан ЦУМ-ның іргесіндегі ғимаратқа тартқам. О кезде Коммунистік(қазіргі Абылайхан) даңғылындағы №63 үш қабатты жұпыны үйде «Лениншіл жас» («Жас Алаш»), «Қазақстан пионері» («Ұлан») газеттері мен «Балдырған», «Білім және еңбек» («Зерде») журналдары жайғасқан. Сондай-ақ, мұнда «Ленинская смена», «Дружные ребята» газеттері бар. Жүрегіме ыстық осынау киелі мекеннің табалдырығында жолыға кеткен Құрманғазы Мұстафин аңқылдай қарсы алған. Езуіне қыстырған сигаретін құшырлана екі-үш мәрте сорды да жөн-жосығымды сұрай жөнелді. Аса майда жұмсақ үні еңсемді лезде тіктетіп жіберген.

– Соңғы уақытта көлемді дүниелеріңмен көріне бастадың. Мүмкіндігің болса, ерінбегейсің. Өзің жатақханада тұрасың ба, жоқ әлде пәтердемісің? «Толқындар тулап жатыр» деген очеркіңді запасқа, теруге жібердік. Таяуда шығып қалар. Завотделіме де ұнаған сынайлы. Қазір, сен Болат Бодаубаев ағаңа жолықшы, өзіңмен сөйлескісі келеді.

– Ол кім?

Менің қорғаншақтап, мән-жайды онша түсінбей қалғанымды сезген Құрманғазы жоғары өрлей берді.

– Ұялма, еш қысылма! Бермен жүр,–деген бойда жыпырлаған есіктердің бірін ішке итере ашқан. Алакөлеңке ұзыншалау бөлменің төріне тақады. – Бөке, өзіңіз сұрап жүрген студент-тілшіміз Жанат мырза осы жігіт. Танысып, сөйлесіп, тапсырмаңызды айта беріңіз...

– Сырттай жақсы білемін ғой. Кәне, мына жерге отыршы,–деп жанындағы орындықты ілгерірек жылжытқан бөлім менгеруші. Алдындағы шұқшиып оқыған қағазы мен қаламын үстелінің бір шетіне сырғытып қойды.

– Сен өзі Балқаштың қай бетіненсің? Газеттерде жарияланып жүрген хабар-ошарларына адресінді түрліше көрсетесің. Біресе Балқаш қаласы, ал енді бірде Қаратал ауданы деп жазасың. Мұны сұрап отырғаным мен Қарағанды мен Балқашты жақсы білемін, сол жақта собқор боп істегем.

– Ия, сізді танимын... Қазақстан Магниткасынан, Балқаш кен-байыту комбинатынан жиі жазатынсыз... Сізді біздің Балқаш жақтан деп ойлайтынмын... Сөйтсем...

Әр сөзімді зейінмен тындап, күлімдеп отырған Болат аға менің күмілжі сөзімді ыңғайсыздау қабылдаған кейіпте:

– Сөйтсек, – деді бетіме үңіле қарап.

– Жәй айтқаным да. Сіз Шоқпардан екенсіз. Кешегі газеттегі очеркіңізден аңғардым... Ал біздің ауыл Қаратал өзенінің төменгі сағасында, Балқаштың жағасында. Қызық. Іргедегі шалқып жатқан көгілдір айдын көлді жергілікті жұрт «теңіз» атайды. Осы қамыс-құрағы сыңсыған, үйрек-қазы мен аққуы сызылған, сазаны мен бекіресі тайдай тулаған теңіз бойындағы ежелгі екі-үш елді мекен балық кәсіпшілігіне байланысты арғы беттегі Балқаш қаласына тікелей бағынышты. Сондықтан да өзім туып-өскен Фрунзе, Көпбірлік балықшы ауылдары кезінде Қарағанды, Жезқазған, Талдықорған, Алматы облыстарының аумағына жатса, ауданымыз бірде Бөрлітөбе, бірде Қаратал аталып жүрді...

– Түсіндім-түсіндім... Тұп-тұра біздің ойдағы Шу, құмдағы Мойынқұм аймақтары сияқты екен...

Әңгімеміз осылай жарасқан біз біраз сөйлестік. Әр сөзінен, ой-пікірінен құрғақ пәлсапа, жалаң ақылгөйліктің ұшқыны да сезілмейтін Болат ағаның мейір шуағына толы лебіздері бойымды әжептеуір сергітіп, алабетен

қанаттандырған. Бұған дейін тіпті, байқасамшы, орнымнан жайрандап шағын кабинетте қысылып-қымытырылып, үн-түнсіз алдарындағы қобыраған-қобыраған қағаздарына тесілген журналистерді көріп қатты ыңғайсыздандым. Қиналыс күйімді аңғарған Бөкең қоштасып, шығып кетуге ыңғайланған мені сәл бөгеңкіреді. Күн аралатып, апта айналдырып редакцияға жазғанысызғандарымды әкеліп жүргенде, жүздері таныс жігіттердің аты-жөндерін айтып таныстырған.

– Жанатжан, кәне тұра тұршы. Өзің де сырттай танытын шығарсың. Баймолда Мусин, Рашит Рахымбеков, Кәдірбек Сегізбаев, Құрманғазы Мұстафин дейтін ағайларын... Мына жерде отыратын, жақында ғана қызметке қабылданған жас журналисіміз Ырым Кененбаев түнде баспаханада кезекші болған. Түстен кейін келеді ғой...

– Баланы білеміз, – деді әлгінде осы кабинетке жетелеп кіргізген Құрманғазы өзімсініп. – Жүр, шығарып салайын.

Өзгелер де жылышырай білдіріп жатыр...

Сол кездегі Бөкең туралы естіген әңгімелер де есімде. «Ленжастың» Шерхан Мұртазадан кейінгі Қарағанды облысындағы қарымды, танымал өз тілшісі болған Бөкеңнің Қарағанды шахталарынан, облысынан, Қазақстан Магниткасынан, Балқаштан жазған материалдары жиі жарияланатыны жадымда. Мен онда ҚазПИ-дің бірінші курсына түскен кезім. Содан 1967 жылы көктемде редакция Бөкеңді студент-жастар бөлімінің меңгерушілігіне шақыртып алады. Университет бітірген соң «Ленжасқа» алынған Кәдірбек Сегізбаев Бөкеңнің қарамағында әдеби қызметкері болып істейді. Табиғатында менмендік те, өктемдік те жоқ, қол астындағы қызметкерге қол ұшын беріп, көмектесуге әзір тұратын, журналистік сынақтардың бәрінен сүрінбей өткен тәжірибелі Бөкеңмен бірге істеу Кәдірбектің де тез қанаттанып, өзіне деген сенімін нығайтып, белгілі, беделді қызметкерлер қатарына тезірек қосылуына септігін тигізеді. Бір жылдан соң редакция басшылары Бөкеңді жауапкершілігі жоғары, жұмысы қиын саналатын, материалдары өне бойы Орталық комсомол комитеті назарында болатын комсомол тұрмысы бөліміне меңгерушілікке ауыстырғанда Бөкең өзінің орнына, студент-жастар бөлімінің меңгерушілігіне Кәдірбек ағаны ұсынып, өткізіпті.

Бөкеңнің қазіргі әдеби қызметкері, өзінің де мінезі жайлы, кердеңдігі жоқ, кішіпейіл,

редакцияға келетін авторларға да іштарта, жылы ұшырай қарап, демеп жіберуге әзір тұратын Құрманғазының сөздерінен өзінің бөлім меңгерушісін қатты сыйлайтынын, оған деген ерекше ризалығын аңғарғандай болған едім

Студент атанғанға дейін ауылдан ешқайда ұзап шығып көрмеген маған «Ленжас» екінші үйімдей боп кеткен. Сабақтан соңғы бос уақытымның көбін осында өткізем. Мұндағы журналист ағайлардың бетімнен қақпай, қамқор құшақтарын ашқаны шығар. Жауапты хатшы Сәбит Жиренов «пионер кезінен білемін» десе, осындағы ең жас бөлім меңгеруші Кәдірбек Сегізбаев «біздің студент тілшіміз» деп ықылас танытса, әр материалымды өзі қорытып, жедел әзірлеуге қол ұшын созып жүрген Құрманғазы үш-төрт жас үлкендігіне қарамастан үнемі достық пейілін көрсететін. Енді міне, ол бүгін республикаға танымал қаламгер Болат аға Бодаубаевпен етене таныстырып, жақындастырған.

Ойым да, бойым да биіктеп, көңілім асқақтаған менің құлағымнан Бөкең шерткен сыр үзіктері кетер емес. Жатақханаға жаяулап жөнелгенмін, жазуға құштар жанымдағы жігіттерге кімді көргенімді, оның не айтқандарын жеткізгенше асыққам. «Жанатжан, маған сенің жазғандарың ұнайды. Әсіресе, газет-журналдарда жарияланып жүрген ребус, криптограммаларың қатты қызықтырады. Танымдық дүниелер адамның білім-білігін арттырып, ой өрісін кеңейтеді. Құрманғазы айтқан болар, балықшылар, сондағы комсомол ұйымы туралы жазған очеркің сәтті екен. Киелі шаңырақ «Лениншіл жасты» кейінгі кезде «жас қаламгерлердің ұстаханасы» деп орынды атап жүр. Сондықтан газеттің арғы-бергі тарихынан хабардар болғаның жөн. Қазіргі Шерхан Мұртазаевтан бұрын басылым тізгінін Абай Бейсембаев, Әбсаттар Бөлдекбаев секілді нағыз қалам қайраткерлері ұстаған. Асыл ағаларымыздың заманында журналистиканың көрігін қыздырғандар қатарында айрықша үкілеп айтар ақберен жазғыштар да шоғыр-шоғыр. Олар – Сапар Байжанов, Кәкімжан Қазыбаев, Әбілфайыз Ыдырысов, Тельман Жанұзақов, Сейдахмет Бердіқұлов, Камал Смайылов, Қалдарбек Найманбаев, Бек Тоғысбаев, Хайдолла Тілемісов т.б. Бұлардың көбін өзің де жақсы білуің мүмкін. Жазғандарын оқыған да шығарсың. Бүгінде қасиетті эстафета біздің буынның өкілдерінде. Осылайша толқынға толқын ұласа бермек. Ол – зандылық. Соңғы бір жылдың мұғдарында Шерағаң бес-алты жігітті уақытша қызметке

алды конкурстық негізде. Үш айлық тәжірибелік сынақтан сүрінбей өткендері ғана тұрақтап қалмақ. Мұны айтып отырғаным, кеше лездеме үстінде жауапты хатшы Сәбит Жиренов «Алдағы уақытта секретариатқа қызметке сені алу керек» деді. Оның бұл ұсынысын редактордың орынбасары Қалдарбек Найманбаев та қолдаған. Өзіңді танитын басқалар да жылы лебіздерін айтып жатқанда ішім жылып қалды. Өйткені, мен де кез-келгеннің табаны іліне бермейтін бұл газетке тамыр-таныссыз, өз талпынысым арқылы орналасқанмын. Студенттік жылдары «Ленжаста» бөлім меңгеруші боп істейтін, қарымды қаламгер Сейдахмет Бердіқұловтың идеясымен, яғни бас-көз болуымен «штаттан тыс студент-жастар бөлімін» құрып, газет жұмысына белсене араластық. Талай-талай көкейкесті проблемаларды қозғап, жастар өміріне қатысты алуан түрлі материалдар ұйымдастырдық. Сөйтіп журналистиканың ыстық-суығына сүңгіп кеттік. Әйтеуір, ғанибетті үрдістің үзілмегені жақсы...»

Келмес күндердің сүле суреті қазір де жанарымның алдында бұлыңдайды-ау. Зуылдап жүйткіп келе жатқан жүрдек пойыз екпінін тежеп, боздата белгі берді. Жалма-жан ұзақ күнге ермегіме айналған әйнекке үңілгем. Қатпарланған жолбарыс жонды жоталар іркестіркес қалып барады. Қиялыңды ұштаған дала бедерлері тіптен ажарлана түскен. Әлгі тақия төбелердің буылтық-буылтық белдеулерін кескен кемер жол шеңберлене шалынып, ұбақ-шұбақ созылған көштің соңғы вагондары қолсозымдай тұста жүгіріп келеді. Қалар түрі жоқ, шаршамайды да. Құдды енесінің бауырында құлдыраған құлындардай елестеген. Жады қоңырауын дабылдатқан сайын әрқилы кейіпте, әрқилы жағдайда, әрқилы көңіл-күйде кескіндеп отырған Болаттың бейнесі санама қайта-қайта орала беретінін қайтерсің. Ойлағандықтан, өткенді еске түсіріп жаңғыртқаннан болар. Бек мүмкін. Мінеки, арындап алға ұмтылған отарба Шоқпарға сәлем берген бойда өте шыққан. Үлкен стансаның көз жетер көкжиегіне дейін ынтыға сүзілемін. Көкейімдегі ой белгілі. «Ә-не, ан-ау-у сөмкесін арқасына ілген қарасирақтардай Болат та бекет бойын жағалап мектебіне асықты ғой. Әрине, о заманда, оның қолында анасы тігіп берген шүберек сөмке еді...» Заматта ойша сызған суретімді бағана «осынау жолбарыс жонды жоталардың үстінде мал бағып жүрген бозбаланың бейнесі», ойдағы

жасыл-желекті шырайлы Шу аймағынан Арқа төріндегі Бүкілодақтық екпінді комсомол-жастар құрылысы Соколов-Сарыбай кен-байыту комбинаты мен Рудный қаласын салуға қатысқан «Он алты жастағы алау жүректі жігіттің» қасына апарып қойғанмын.

Одан кейінгі Бөкеңнің бүкіл ғұмыры маған аян. Ұшқыр журналист-жазушы, ақылшы аға, қамқор ұстаз, илегеніміз бір терінің бұшпағы болған әріптес-замандас ретіндегі болмыс-бітімін алақанымдағыдай білемін десем артық айтқандық емес. Құдайға шүкір, ағалы-інілі екеуміздің жұбымыз жазылмай қалам майданында қол ұстасып келе жатқанымызға жарты ғасырға жуықтапты.

Иә, бәрі-бәрі жүрегімде сайрап тұр... «Шіркін-ай, көңіл жүйрік пе, көк дөнен жүйрік пе?!» Бабаларымыз көңіл құсы шарықтаған сәтте айтқан-ау. Кезінде өзім «Лениншіл жастан» қызығып оқыған Бөкеңнің «Біздің ауыл Шоқпардың қырқасында», газеттің бір бетін түгел алып шыққан «Қаныштың көзі» сияқты очерктерінің тақырыбы да көз алдымда күні кешегідей көрініс береді. Адымыздағы қаламы жүйрік ағалардай болып, біз де төгілдіріп, көлемді, тартымды дүниелер жазар ма екенбіз деп армандап жүрген сезімтал, сергек шағымыз ғой.

Біздің ауыл Шоқпардың қырқасында,

Әлде жаңбыр, әлде қар бұрқасында.

Ақ білегім мойныңа орай салсам,

Айырылмаса ақ білек, қырқасың ба? – деген, Бөкеңнің очеркінде айтылған өлең жолдары менің де таңдайымды тақылдатып, тебіреністі толғанысқа түсіріп, кеудемді кернегендей.

Болат жазушының алтын кіндігі, өзегін жарып шыққан шығармаларының қызыл тіні боп өрілер әңгімелері мен хикаяттарында елжірей, егіле суреттелетін Шоқпар қол бұлғап қалып барады.

Доңғалақтар тынымсыз зырылдайды...

Келер күндерге – қелешекке асыққан пойыз қарқынын үдете түскен ...

Қанатты қиялым да ой ұшқындарын жарқылдатып самғап келеді...

КИЕЛІ ҰСТАХАНА ТӨРІНДЕ

...Ақшуақ пейілдерге бөленген күндер айларға ұласқан. Болат ағаның сыр ғып жеткізген әңгімесі ақиқатқа айналғандай. Шамасы, бір жылдың о жақ бұ жағы. Соңғы курстың қысқы сессиясын ойдағыдай тапсырып, қолым қалт еткенде

редакцияға бас сұққан мені жауапты хатшының орынбасары Серік Әбдірайымов аңқылдап қарсы алды.

– Көрінбей кеттің ғой өзің. Емтихандарың қалай? – Қашанда жайдары қалпын өзгертпей, өбектеп, емірене тілдесетін ғадетімен жөн сұрай бастады. Бұрынғыдан да көңілдірек. Сөз әлпетінен әлдеқандай бірдеңені бүгіп, іш ашпай отырғаны сезіледі. Өзі бұрыннан хабардар кей жайларды қайталай тәптіштеген. – Кәне, менің соңымнан ер. Замредактор мен жаухатшыға официально жолықтырып шығайын...

Артық-ауыс ештеңе айта алмаған күйі қарсыдағы есігі айқара ашық тұрған кабинетке кірдік.

– Сәлеметсіз бе, Сәбит аға?

– Е-е, келдіңдер ме? – Түрлі-түсті бояу қарындашымен макет сызған жауапты хатшы басын көтерген кейіпте менің өн бойыма жанар жүгірткен.

– Сен Жанатжан, институтыңды биыл бітіресің бе? Сәтін салса, дипломыңды алдағы жазда аласың ғой.

– Иә, Сәбе, биыл аяқтайды екен оқуын. Жаңа жақсылап сөйлестік, – деді менен бұрын жауап қатқан Секең.

Осы мезетті күткендей аман-саулығымызды сұрастыра қол беріп, кіріп келген редактордың орынбасары Қалдарбек Найманбаев енді ғана басталған әңгімені жалғай жөнелген.

– Мына «ребус-баламен» сөйлестіңдер ме? – деді күліп. – Барлық жағдайды ашып айттыңдар ма? Меніңше, макет сызуды тез-ақ үйреніп кетуі тиіс...

– Қалаға, жай-жапсарды өзіңіз түсіндіріңіз. Кіргендері қазір...

– А-а... Ендеше былай, айналайын. Секретариаттағы жігіттердің ұсынысы бойынша уақытша қызметке алсақ дейміз. Үш айлық сынақ мерзімінде газеттің талабынан шығып, жақсы қырларыңды таныта білсең, әдеби қызметкер боп толық айлыққа орналасасың. Рас. ҚазПИ-де сендерге газет-журнал жұмысы жөнінде сабақ өтпейді. Макет сызуды мүлдем үйретпейді. Уақасы жоқ. Сөзжұмбақ, ребус жасайтын саған пәлендей қиынға түспес. Тек ынта-ықылас керек, құнт керек. Мына Серік ағаң бастап, секретариаттағы Әскер, Эрнест, Сиез макет сызуды, баспахана жұмыстарының ұңғыл-шұңғылын тегіс көрсетеді, үйретеді. Қорықпа. Қазіргі беталысың жаман емес секілді, әйтеуір. Мен бүгін приказынды беремін.

Редактор, Шерағанды айтам, шет елде жүр. Египетке кеткен екі аптаға. Бар шаруаны о кісі біледі. Ертеңнен бастап жұмысыңа кірісе бергей. Әзірге күнімен-түнімен жүрмей-ақ қой. Жігіттермен кезектесіп нөміріңді жүргізерсің. Қалған екі күніңді тиімді пайдаланып, сабағыңа қатыс, мемлекеттік емтихандарыңа дайындал. Сәттілік тілейміз, ребус-бала. Айтпақшы, бізде Қуанышбай Құрманғалиев деген аған істейді. Редакцияда оны «Полк баласы» деп құрметтейді. Қаршадайынан «Ленжастың» кабырғасында еңбек етіп келеді. Журфағын да аяқтап дипломын алды, таяуда әскери борышын бітіріп, ыстық ұясына қайта оралды. Сол ағандай сен де, балақан, біздің сүйкімдіміз болғай...

Алматыға оқу іздеп келгенде ең алғаш осы «Лениншіл жас» пен «Қазақстан пионері» газеттерінің табалдырығын имене, үркектей аттағанмын. Қуаныштысы ешкім бетімнен қақпады. Сейдахмет аға «юнкорым» десе, Қалағаң бірінші күннен «ребус-бала» атап кетті. Мінеки, қазір де ол туған інісіндей ілтипат көрсетіп жатыр. Сонымен ойда жоқ жерде талай қауырсын қаламның арман-қиялы болған киелі ұстахананың төріне озып, секретариаттың көрігіне түсіп кеттім... Несін жасырайын, мен үшін алғашқыда бәрі де бұлыңғыр, күңгірт көрінген. Журфактың студенттері жылма-жыл өндірістік тәжірибелерін тікелей аудандық, облыстық газеттерде өткізіп, газет шығарудың кухнясымен қанықса керек. Баспаханаларда күн-түн жүріп, өздері жазған-әзірлеген материалдарының қалай теріліп, қайда беттеліп-қатталатынын, қорғасын иісі кернеген цехтарда қалай бұрқырап шығып жататынын тамашалайды. Мұндайдың бірде-бірін өз көзіммен көрмеген маған әр сәт сайын қалтарыс-құпиясы мол жұмбақ көріністердің алдымнан шыға бергені рас. Екі жақ бетінде «петит», «корпус», «нонпарель» деген жазулар таңбаланған үлкенді-кішілі, ұзынды-қысқалы темір сызғыштар мен сыртқы беті жыпырлаған цифрлардан көз сүрінер пленка-линейканы қолыма ұстатқанда әжептеуір аңырып қалғаным әлі есімде.

– Мыналарды мүлдем түсінбеймін ғой, – дедім түрлі-түрлі сызғыштарға қарағыштап.

Эрнест пен Әскер қиналған түрімді аңғара қойған сияқты. Екеуі елпілдеп мән-жайды асықпай ұғындыра бастады:

– Ендігі жерде макетті тек осы құралдармен ғана сызасың. Қорқатыны жоқ, үйреніп кетесің әлі-ақ.

– Материалдардың жолы мен көлемін есептейтін, қандай шрифтармен тергізуге болатынын анықтайтын «строкамер» осы. Ал жыпырлаған цифрларға толы мына пленка сызғышпен нөмірге беретін фотоларды, штрих-тақырыптар мен заставкаларды қалаған размеріңе дәлдеп түсіре аласың. Мәселенки, былай өлшеп, былай белгілейсің... Бірте-бірте үйреніп, менгеріп кетесің... Бүгін-ертең бізбен бірге қатар отырып закон макеттерді сызғанымызды көрші. Түстен кейін баспаханаға барамыз. Верстканың қалай жасалатынын білесің... Кешке жұмыстан қайтарда алдағы бір күннің жоспарын, макет-линейкаларын мен түрлі-түсті бояу қарындаштарыңды ала кет. Асықпай үйде отырып, макетінді сызып алып келерсің. Екі-үш күннен соң нөмірді өз бетіңше жүргізіп байқарсың. Келістік пе?..

– Келістік!

Намыс оты жаныған менің жалғыз ауыз сөзім сенімді де нық естілген. Секретариатқа келгеннен бастап айрықша жылышырай танытқан Әскер Исақовпен тез-ақ тіл табысып, қас-қабақтан ұғысқанбыз. Ашық-жарқын мінезіне қарағанда пандығы басымырақ көрінетін Эрнест Төрехановтың құлағыма құйғаны: «Жанатжан, ешқашан ыңғайсызданба, төменшіктеме, ұжымның бір мүшесіндей өзінді еркін ұста. Жалтақтама, жалпақтама. Шерхан аға болбырларды жақтырмайды. Макетінді сызып жүріп, жазуынды да ұмытпа, сөзжұмбағыңды да құрастыр. Кейін бөлімге ауысқаныңа оңай. Менің саған айтар ақыл-кеңесім осы, түсінсең...»

Сөйтіп айналдырған екі-үш айдың ішінде макет сызудың қыры мен сырын менгеріп алдым. Қызылды-жасылды бояу қарындаштармен қыздың жиған жүгіндей, әдемілеп сызған макеттерімді бастығымыз Шерхан Мұртазаев көңілінен шығып, жиі мақтайды. «Макет те – өнер. Осы бетіңнен тайма!» Мерейім өскен мен түннің бір уағына шейін қарындашты (фламастер жок қой) тіліммен сулап газет сұлбасын өрнектеуден жалықпайтынмын. О заманда компьютер дегенді естімегенбіз. Журналистер әзірлеген хабар-ошарларын, мақалалары мен құлаштай-құлаштай очерктерін абажадай-абажадай зілбатпан қарапайым қол мәшіңкелеріне бастырады. Көбіне диктовка жасайды. Бір ғажабы, әлекедей жалаңдаған қыздар он бес-жиырма бет кез келген дүниені бір демде қағып тастайтын. Шетінен өте сауатты, мүмкіндігінше қатесіз басуға дағдыланған.

Себебі, уақыт талабы солай. Мәшіңкеден шыққан таза бетте ең кемінде екі-үш қате, яғни осынша ғана түзету жасалуы тиіс. Бір бетте одан артық шимай-шатпақ болса, баспахананың терім цехы қолжазбаны редакцияға кері қайтарып жібереді. Бұл – бұлжымайтын қатаң тәртіп! Қазіргі жазармандар білмейтін газет жасаудың кейбір қиындықтары ерсілеу көрінуі әбден мүмкін. Сөйтседағы орайлы тұста айта кетелік. Бет қатталу процесінде нөмірдің кезекшісі болсын, нөмірге жауапты редакторат мүшесі болсын материалдардың тақырыптарын жөн-жосықсыз өзгертіп, ойына келген өзгерістерді орынды-орынсыз тықпалай бермейді. Өйткені, тақырыптар күні бұрын клишеге түсіріліп, кейбірі арнаулы тақырыптар теретін цехта қорғасынға құйылады. Ал қателер дер кезінде түзетілмесе, сөндіріліп қойған линотип машиналарын қайта іске қосу үшін ең кемінде жарты сағат қыздыру керек. Сондықтан да оймақтай хабардан бастап, көлдей мақалаға дейін мейлінше иін қандырып дайындауға ерекше мән беріледі. Нөмір жүріп жатқан күнгі «досыл» материалдар (ресмилерден басқасы), яғни ең соңғы жаңалықтар түскі сағат он екіге дейін жіберіледі. Бұл уақытқа үлгермей, қабылданбай қалған дүниелер келесі нөмірде жарық көреді. Ешқандай өрескелдігі жоқ. Осынау жазылмаған заң басшыға да, қосшыға да бірдей. Графикті бұлжытпай орындау – бас директорға, бас инженерге, бас редакторға ортақ. Ең басты міндет адам еңбегін құрметтеп, ардақтау. Өндірістік тәртіпті дұрыс ұйымдастырып, еңбекті ұтымды әрі ілкімді жүргізу қай кезде де шеберлікті, жауапкершілікті қажет етері даусыз. Міне, осы бір ұсақ-түйек көрінер газет шығарудың орасан маңызды міндеттерін бойыма сіңірген жауапты хатшының орынбасары Серік Әбдірайымов, жауапты хатшы Сәбит Жиренов, редактордың орынбасары Қалдарбек Найманбаев, бас редактор Шерхан Мұртазаевтың өнегесі мен үлгісі өмірбақи темірқазық бағдарыма айналғаны мәлім...

Үлкен ұжымға бауыр басып, өзімді еркінірек сезіне бастағанда редакция басшылығындағы ауыс-түйіс өзгерістер біріне-бірі ұласқаны бар.

Ең алдымен, Орталық Комитетке нұсқаушы боп лауазымы өсіп кеткен Сәбит ағаның орынтағына өзім құрметтейтін Болат Бодаубаев отырды. Бұған дейін газеттің комсомол-жастар тұрмысы бөлімін басқарған, өмірдің талай ащы-тұщысын татып, сол дәуірдегі алау жүректі

романтиктердің алтын бесігі болған Рудный қаласын салған, журналистік қаламын Қазақстан Магниткасының от-жалынында шыңдаған Бөкең шығармашылық ұжымды жаңа идеяларға өріс ашуға құлшындырды.

Сондай-ақ баспасөз төңірегіндегі ағайындар «газет штабы» атап кеткен секретариат жұмысын жандандыруға ерекше жігер жұмсады. Апталық жоспардың барынша нақты, мазмұнды жасалуын қадағалап, зағон беттер мен әр нөмірдің негізінен оқылатын материалдардан құрастырылуын назарға алған. Макеттің жұтынып тұруын талап етті: «Жақсыдан үйрену керек. Даралап, үкілеп, көрнекті етіп беруге тиіс материалдарды күнілгеріден іріктеп, алдынала суретшіге оқытқан жөн. Сонда ғана сәтті заставка, тартымды штрих дүниеге келеді ғой. Аттың жалында, түйенің қомында, асығыс-үсігіс уақытта суретші үздік картина сызуы, әрине, мүмкін емес. Күн сайын келіп жатқан өзге республикалардың жастар газеттерін ұдайы қарап, ұнағанын пайдаланындар. Маған әсіресе, Балтық республикаларының, Молдавияның, сонымен бірге «Комсомолканың» безендірулері оқшауырақ көрінеді. Әр беттің өзіне тән версткасы болғаны дұрыс. Тамаша фотолар тапшы. Анау-мынау мақалаларға бергісіз фотосуреттерді әдемілеп айшықты беруді орталық басылымдардан үйренуіміз қажет. Материалдардың квадраттарын құбылтып бергенде ғана макет жақсы шығады. Ал бізде көбіне мақалалар бірөңкей форматта теріледі. Бұл әдеттен құтылғанымыз абзал. Тұтас нөмірі тек 2,5 квадратпен терілетін материалдармен сықита тығындалатын «СК» сияқты болмауымыз керек. Газеттің ажарын «воздух» ашады. Кәнеки, осы пікірлерді ескерейік...» Жауапты хатшы қызметіне кіріскенде секретариаттың жігіттерін жинап арнайы жиналыс өткізген жаңа бастығымыз Бөкең басты мақсат-міндеттерімізді қадап-қадап айтып, шегелеп түсіндірген. Фототілшіге де, суретшіге де жүктелер шаруаның шашетектен екенін жұқалап жеткізген. «Ең бастысы, жігіттер, әрқайсымыз өзімізге сенім артылған жұмысты ықтиятты орындауға бар ынта-ықыласымызбен кірісейік. Бәрің де шығармашылық адамысындар, не істесеңіздер де шабытпен, құлшыныспен орындауға ұмтылындар».

Зекімей, зілсіз жеткізген Болат ағаның ой-пікірлері орынды көрінген. Көкірек көзім ашылғандай. Журналистика жұмбағының

жықпыл-жықпылы мен қалтарыс-құпиясы газет жасаудан, газет шығарудан бастау алатынын анық бажайладым. Жанымдағы секретариаттың жігіттері де жұмыстарын ширата түсіп, селкеу тұстардың кем-кетігін ретке келтіруге тырысқандай. Мұрындарынан шаншылған өзге бөлімдердің журналистері де серпіле қимылдауда. Редакциядағы ауыс-түйіс толқыны іркілмей, іле-шала біріне-бірі жалғасқан. Сең сөгіліп қоя бергендей. Редактордың орынбасары Қалдарбек Найманбаев іргеміздегі «Білім және еңбек» журналына Бас редакторлық лауазымына өсіп кетті. Қалағанның орнына бір сағы көтеріліп Болат аға жайғасты да, жауапты хатшылық қызметіне Мәткерім Әкімжанов кірісті. Редакция іші толассыз гу-гу:

– Ответсекретарьды өзіміздің іштен-ақ қоя салуға болар еді. Сырттан әкелгені несі?..

– Ой, білмейсің бе? Әкімжанов кезінде біздің «Ленжаста» істеп кетіпті... Секретариаттың жұмысын Бөкеңнен де артық біледі дейді... Жақсы журналист, жақсы аудармашы...

– Бәрінен бұрын Бодабаевтың замредактор болғаны дұрыс. Оның есімі бүкіл республикаға мәлім. Өзі жазғыш жігіт. Қақ-соқпен шаруасы жоқ, принципшіл де талапшыл. Жауапты хатшы болғанда көрдіңдер ғой...

Осындай оқиғаларға жалғаса тағы бір сыбыс шықты. Қым-қуыт қарбалас арасында секретариатқа кіріп-шыққандар «Шераған басқа жұмысқа кетеді екен, орнына бастық боп Бердіқұлов келеді-міс» деген алып-қашпа сөздер көбейген. Шынын айту керек, газетке тұяғымды енді ғана іліндірген маған бәрі тұманды еді. Жете мән бергем жоқ. Өзіме қатысты шаруаны тап-тұйнақтай орындап, өзіме берілген тапсырмаларды қалт жібермеуге тырыстым. Кешелі-бері шөптің басы бекер қимылдамаған сықылды, қауесет расқа айналған. Шерхан Мұртазаев «Жалын» альманағына Бас редактор қызметіне ауысып, дүрілдеп тұрған «Лениншіл жастың» тізгінін Сейдахмет Бердіқұлов ұстады.

– Болат та, Мәткерім де жаңа бастықтың шәкірті көрінеді. Екеуі де бір кездері Сейдаған ашқан штаттан тыс студент-жастар бөлімінде бірге істепті, – деген хабар да тарады редакциядағы сымсыз телефон арқылы.

...Сонымен, қаламымның арқасында шығармашылық үлкен ұжымға бой үйретіп, журналистік өмірдің бұрқ-сарқ қайнаған қазанына түсіп, адамдарды тануға түбегейлі бет бұрдым. Сол ығайлар мен сығайлардың

арасындағы дарасы – қазақ әдебиеті мен мәдениетінің бүгінгі маңдайы жарық өкілі Болат Бодаубай хақындағы шынайы тебіреніске толы толғаныстың тым тереңнен тамыр тартқанын сезер деймін әркім-ақ.

ЖАДЫДАҒЫ ЖАҢҒЫРЫҚТАР

– Жаңа редактор қашанда жаңа серпіліс танытуы керек. Енді Сейдағанды білек сыбанып кіріседі. Қара да тұр. Біраз өзгерістер жасайтын шығар, – деген сөздер айтылған.

Солай болып шықты. Көпшілік қай кезде де біліп айтады. Аз ғана мерзімнің ішінде редакторымыз газеттің ішкі құрылымын түбегейлі өзгертіп жіберген. Сырт көзге серілеу, бостан байқалар Сейдағанның сергек сезімталдығын алғашқы басқосудан-ақ аңғардым. Күнделікті Шерағанның кабинетіне шығып бара жатқан нөмірдің макетін бекітуге кіргенімізде, түрегеліп тұрған төрт-бесеуімзге тарлық танытатын бас-бөлме аузы-мұрнынан лықа толған. Орын жоқ. Бастықтың айқара ашып тастаған есігінен сығалай құлақ түріп отырған біздерге жиналған жігіттердің сыбыр-күбірі апанық естіледі.

– Бөлімдердің барлығы да осында сияқты.

– Кезекшілер мен машбюроның қыздары келмей жатыр.

– Қапырық екен, ауа жетпейді...

– Сәл шыдасаңшы.

Осы мезетте жұрттың бас-аяғын асықпай күткен редактордың байсал даусы саңқылдай, екпіндей шықты:

– Секретариаттың жігіттері көрінбейді ғой. Немене, олар жиналысты менсінбей ме?..

– Сәке, бәрі де орындарында отыр. Кеше тегіс ескертілген. Суретші де бар, – деді өзгелерден бұрын тіл қатқан редактордың орынбасары Болат Бодаубаев.

Түрегеп тұрған жаңа бастық орнына отырмаған күйі:

– Кәне, түгел кірсін, – деді қатқыл үнмен.

– Жарты сағатқа тұншығып қалмас. Негізгі, маңызды жұмысты солар атқарады емес пе. Өз құлақтарымен естісін... Не дегенімізді, не айтқанымызды...

Жо-о-қ, бабаларымыздан тектен-тек сөз қалмаса керек. «Екі кісі ығысса, үшіншісіне орын табылар». Секретариаттың үш жігіті мен суретші Хамит Рахымбаев та қысыла-

қымтырыла жайғасқан соң, Сейдағанды сөзін көсіле сабақтаған.

– Сәл шыдандар. Сендер жаңсақ ойлап жүрмендер «мына Сейдахмет Бердіқұлов мәжілісқұмар даңғой екен» деп. Ең қуанышты жаңалық, таяуда жаңа жайға, кең жерге көшеміз. Құдай бұйырса, бүйтіп қысылмайсыңдар. Көкбазардың түбінде салынып жатқан он қабатты Баспасөз үйі бітіпті. Мұндай заңғар да, әсем ғимарат әзірше Алматыда жоқ. «Ленсмена» мен бізге тұтас жетінші қабатты бөліпті. Кеше көріп шықтық. Тамаша, керемет! Әйтеуір, құрқылтайдың ұясындай кабинеттерінен құтылып, бойларың бір жазылатын болды. Әрине, бойларыңмен бірге ойларың да асқақтасын. Алдағы бағыт-бағдарымыз жөнінде ашық кеңесіп алмақшымыз. Айтпақшы, Болат, сен қасыңа Мәткерімді алып техникалық қызметкерлермен бөлек-бөлек жиналыс өткіз. Тездетіңкіреп, тура бүгіннен кірісіндер. Кешкілік баспаханаға барып, корректорлар бюросымен, теру цехымен және верстканың адамдарымен сөйлесіндер. Талап та, тәртіп те күшейеді. Соны арнайы түсіндіріп, жеткізген дұрыс. Ертеңгі күні бостан-бос күңкілдеп жүрмесін. Өз ішіміздегі машбюроның да жұмысын ширатқан жөн. Бір аптадан бері бөлім меңгерушілерімен, жекелеген әдеби қызметкерлермен сөйлесіп, ой бөлістік, пікірлестік. Тың тақырыптар, соны идеялар көп-ақ. Менің миымда қозғалмай жатқаны қанша десейші?! Әзірге бөлімдерді аударып-төңкеріп сапырмаймыз. Жақсы ойларды тұсауламай, біртіндеп жүзеге асыру қажет. Меніңше, материалы оқылмайтын бөлім болмауы тиіс. Әркім өздері илеп отырған пұшпағын жақсы біліп, мықты меңгергені абзал. Тек әдеби дүниелер ғана газеттің беделін көтереді деп ойласаңдар, қатты қателесесіңдер. Осы жағын ескеріңдер, ең бірінші. Сондықтан да спорт бөлімін, студент-жастар бөлімін, керек десеңіз хат бөлімінің жұмыстарын мейлінше жандандыруды ойластыруымыз керек. Басқа бөлімдердің де толғақты мәселелері мен проблемалары жетіп жатыр. Ол үшін бөлекше ынта-жігермен жұмыс істемесе болмайды. Ал, секретариаттың қазіргі жұмысы көңіл көншітпейді. Макеттерің ала-құла. Безендіру элементтері тапшы. «Ленжасқа» тән өз бет-ажары сонадайдан көзге ұрып тұрса, шіркін! «Российская литература», «Смена», «Труд» газеттерінің макеттері ұнайды, солардың

онды ізденістерін бізге де енгізуге болар еді. Тақырыптық шрифтер жұтаң. Сондықтан кейбір дүниелерді штрихпен жаздырып беруді ойластырсақ. Композициялық жақсы фотолар өте аз. Осындайда менің тағы бір ойым айтады, мүмкін редакция жанынан штаттан тыс суретшілер мен фотографтардың бөлімін, яки тобын құрсақ қайтеді?! Олардың назар аударарлық туындыларын қаламақы арқылы ынталандыру жолдарын қарастырайық. Шамасы, ендігі жерде газетке қабылдайтын жас журналистерді бірден бөлімдерге жібермей, секретариаттың көрігінен өткізіп алуды ойластыратын шығармыз. Газет жасаудың ыстық-суығын көріп шындалсын. Өмірбақи баспасөзде жүріп, шрифт пен кегельді ажырата алмайтын жазарман шірендердің мүсәпір халін білеміз. Сондайларға сабақ болсын...

Сейдағанның әңгімесін әлденеше рет бұзған жігіттер де пікірталас тізгінін еркін жіберіп, ойларын ірікпей ортаға салған. Әлгіндегі аядай бөлменің қызуы да одан бетер көтерілгендей. Жайдары шығармашылық ахуал құлшындырған оларды редактор да тежемеді. Сәл саябыр тұста барып:

– Жарайды жігіттер, осымен доғаралық. Көп тақырыптың төбесі қылтып, біраз идеялардың сұлбасы елестегендей, – деді мерейлі пейілмен. – Жаңағы айтқандарынды әдемілеп бастарында пісіріп, жылдамдатып жуырдағы нөмірлерге ұсыныңдар. Ендігі жерде бүгінгідей ұзақ жиналысқа әуестенудің қажеті жоқ. Әр аптаның сәрсенбісінде, түстен кейін «Сәтті ойлар сағатын» тұрақты өткізіп, ақылдасуды дәстүрге айналдырайық. Кәнеки, уақыттарыңды текке жібермей, сонда кездесейік.

Ұдайы образбен, бейнелеп сөйлейтін, аса кірпияз да дегдар Сейдахмет Бердіқұлов төрт беттің бір бұрышына жөн-жосықсыз он жол хабардың шығып кетпеуін қатаң қадағалады. «Елең еткізбейтін, назар аудармайтын материалға тосқауыл қою керек. Ең құрығанда, дәні бар хабар-ошардың тақырыбы жұтынып, тартымды әрі оқшауланып тұрғаны жөн. Сонда ғана оқырман газетінді өзі іздеп оқитын болады». Осынау темірқазық қағиданы жүзеге асыруда редактордың орынбасары Болат Бодаубаевтың қыруар қажыр-қайрат жұмсағанын есіме түсіргім келеді.

Мұның алдында жалғыз бөлімнің қамқаракетін күйтгесе, одан кейін кез келген

басылымның ыңыршағы айналған, осал буыны саналатын «бас штабтың» жұмысын үйлестіруде ілкімділік танытқан ол редактордың нағыз оң қолы болды. Редакциядағы онға тарта бөлімнің бастарын қосып, шығармашылық ұжымның шашаусыз жұмыла тер төгуіне қолайлы жағдай туғызуға ұмтылған. Жазу-сызу өнерін серік еткен жігіттердің қабілет-қарымын дер кезінде байқай білген білікті де, қамқор басшы басылым табалдырығын имене аттаған балауса қалам иелерінің бойларындағы намыс шоғын үрлеп, үлкендік іс-тәжірибесімен бөлісуге арланбады. Жас журналистердің тақырыпты терең игеруіне ақыл-кеңес беруден жалықпаған Бөкең, оларға қаршадайдан жеке-жеке тақырыптарды қаузап, індетіп, зерттеп-талдап жазуға бейімделу сырларын үйреткен. Суреттеме-очерк жазып ысылғандарға көркем туындыларға батыл қалам тербеулеріне жол сілтеген. «Бір күндік газеттік материалдармен шектеліп қалмай, кесек дүниелер, соны да тосын тақырыптарды іздегендерің жақсы. Адам жанының нәзік қылын шертер штрихтарды көре білу керек. Өмірдің өзі – тұнған тақырып. Тек журналистке тән байқампаздық, сергектік, қағілезділік қасиеттер қажет-ақ. Әрине, ол үшін үздіксіз үйреніп, білім-білігінді жетілдірмесе болмайды. Қасиетті сөз өнерінің киесін жан-жақты меңгергенде ғана өз қолтанбаң айқын дараланады». Сол кездің өзінде «Ленжастың» мығым діндегі есептелетін аты-жөні құрметпен ауызға алынатын Бөкеңнің берік ұстанымы – ақырын жүріп, анық басу. Қазаки қалпынан әсте айнымаған ағамыздың бүкіл болмыс-бітімін өркештетіп тұратын егіз қасиетінің және бірі бабаларымыздан мирас боп жеткен ізеттілік. «Бетегеден биік, жусаннан аласа». Сондықтан шығар, заманы бір қаламдас қатарластары Рашит Рахымбеков, Оралхан Бөкеев, Қуанышбай Құрманғалиев, Төлен Қауынбаев, Кәдірбек Сегізбаев, Кемелхан Ақмырзаевтар алдын кеспей, атын атамай «Бөке» десіп әспеттесе, ал өкшесінен ерген қаламгер ізбасарлары Сейітқазы Досымов, Құрманғазы Мұстафин, Эрнест Төреханов, Жақау Дәуренбеков, Теңізбай Рахымжанов, Ырым Кененбаев, Мағира Қожахметова, Жарылқап Бейсенбаев, Әшірбек Көпішев, Несіп Жүнісбаевтар әрдайым ұстаз санайтыны мәлім.

...Көп ұзамай жаңа мекенге көштік. Алматының әр бұрышында шашырап жүрген отызға тарта газет-журнал редакциялары сәулет

өнерінің соңғы үлгісімен бой көтерген зәулім ғимаратқа орналасты. Жаяу-жалпылап, түрлі транспортқа аяқ артып жететін баспахана да іргемізде. Еңсеміз көтерілген ленжастықтар Баспасөз үйінің жетінші қабатына жайғасқан. Қуықтай-қуықтай бөлмелерде күйбең тіршілік кешкен алау жүректердің де екінші тынысы ашылған. Құс биігінен қарағанда бүкіл айнала-төнірегің құдды алақандағыдай шалынар жаңа жай шын мәнінде шабытыңды шарықтататындай.

Әсіресе, секретариаттың жігіттері отыратын заңғарадай бөлменің қос қабырғасы тұтасымен шыны, маңайындағы көрініс ғажап-ақ. Алғашқы күні өздері «Жетінші аспан» атап кеткен алау жүректі журналистер бұрқыратып жазды, көсіліп жазды, жарысып жазды. Нағыз шығармашылық аламан бәсеке – жазу-жарыс. Сол сайыпқырандар сапында Болат аға бастаған алдыңғы толқын өкілдері жүргені баршаға аян.

БҮЛТСЫЗ КҮНГІ НАЙЗАҒАЙ

НЕМЕСЕ

СӘБИТ МҰҚАНОВ АРАША ТҮСКЕН

Қоныс тойы қайнап жатқан шақ. Қуаныштың ыстық-суығы басылмаған әлі. Таңертеңгілік қарбалас. Секретариаттың төрт көзі түгел. Әрқайсысы өз шаруаларының соңында. Біріміз макеттерімізді сызып, екіншіміз келесі күннің фотосуреттерін іріктеп, тағы біріміз заңон беттердің жоспарын нақтылап дегендей, мұрнымыздан шаншылып жатқанбыз.

– Мінеки, Әбеке, – бұл – біздің секретариат. Ең жарық, ең әйдік, ең көңілді бөлмені әдейі бердік, – деген редакторымыз жарқ-жұрқ екпіндей сөйлеген қалпы төрге оза берді.

– Ой, пә-лі, керемет екен шындығында. Сейдахмет-ау, мына кабинетің тек өлең жазып отыратын жер ғой. – Жан-жағына маңғаз жанар жүгірткен қазақ поэзиясының абызы Әбділла аға Тәжібаев арқалана тіл қатқан. – Жігіттер, амансыңдар ма? Жаңа жайларың құтты болсын! Газеттерің де, өздерің де биіктей беріңдер! Айтпақшы, Болат, Мәткерім, осы таяуда мәскеулік «Правда» газеті «Орталық Азиядағы тұңғыш Баспасөз үйі заманауи ғимаратқа орналасты» деп жазды емес пе?! Заңғар десе заңғар екен...

Орнымыздан ұшып-ұшып түрегелген біз тебіреніске толы ақынның қолын кезек-кезек қыстық.

Мұзарт шындарын күн нұрына сүйдірген асқақ Алатауды бірінші рет көріп тұрғандай таңырқай ұзақ, сүйсіне көз тіккен ақын-жүрек іштей жаңа жыр жолдарын өріп жатқаны байқалады.

Біз үндемедік.

Ілкі мезеттен соң қадірлі қонағымыз бастаған топ дабырлап шығып кетті.

Сол-сол-ақ екен, мүлдем күтпеген тағы бір мейманымыз екі езуі – екі құлағында, мәз-мейрам күйі құшағын аша берген:

– Ассалаумағалейкүм, достар!

– Ой, Тайтөлеу аға, амансыз ба? – дедім жалт қараған бойда. – Жерден шықтыңыз ба, көктен түстіңіз бе? Иә, қайдан жүрсіз? Хабар-ошарыңызды айтып, алдын-ала телефон соқпайсыз ба? Құр бекерден әуреге түспей...

Жөпелдете түйдектеткен сауалдарыма құлақ аспаған Тәкең өз қуанышын ақтарып жатыр. Жан қалтасынан көлдей беторамалын алып бет-аузын, мойнын сұрткіштеп ағыл-тегіл сөйлеген.

– Мен бүгін қазақтың талай марқасқаларын бетпе-бет көріп, қолдарын ұстап, әдемілеп таныстым. Ең бақытты күнім шығар. Әлгіңде саған көтерілейін деп лифтіге мінсем, шашы иығына түскен Оралхан Бөкеев тұр екен. Осы этажға бірге келдік. Жарқылдаған жігіт екен. Жазып жүрген әңгіме-повестердің, аузыма түскендердің тізе жөнелгенімде, қолымды қысып, қатты қуанды. «Жүріңіз аға, мен сізге жаңадан жарық көрген кітабымды жазып берейін» деп кабинетіне алып барды. Мінеки «Қамшыгер» кітабы. Оралханның бөлмесінен шыға келгенімде бастығың, спорттың жілігін шағып, майын ішкен Сейдахмет Бердіқұлов пен ақиық ақын Әбділла Тәжібаев ұшыраса кетті. Несіне қорқам, несіне қысылам. «Сейдаға, сіздің қол астыңызда менің бауырларым Жанат пен Несіп қызмет істейді. Ертесін «Лениншіл жаспен» көзімізді ашып, кешкісін «Лениншіл жаспен» ұйықтаймыз» дедім мүдірмей. Ағайлар, менің мамандығым есеп-қисап маңы. Түкпірдегі балық колхозында бухгалтермін дедім де, Әбділла ақынның әйгілі «Сырдария» өлеңінен бір шумақты нақысына келтіріп оқып бердім.

Сүйсе Гейне Рейнесін,

Жазса Тарас Днепрді.

Жазса Пушкин Еділді,

Неге маған жырламасқа

Сырда туған елімді, – дегенімде шоң шайыр арқамнан қағып, құшағына қысты. Айтпақшы, қасындағы екеуді танымадым. Олар да менің іс-

әрекетіме риза-хош пейілде, қауқылдасып жатты. «Жарайсыз Аға, оқырман болса, сіздей болсын!» Сөйтсе де қатты толқып, бора-бора терлеп кеткенімді көрмейсіңдер ме? Әлгі екі жігіт те сендердің журналистерің болар...

– Иә. Редактордың орынбасары Болат Бодаубаев пен жауапты хатшы Мәткерім Әкімжанов... Біздің кабинетті көріп, Әбекеңе айнала-төңіректі тамашалатқан... Қазір ғана шыққан өздері...

– Болат дейсің бе? Бодаубаев па? Оны да білемін ғой. Қап, әттеген-ай! Студент кезінде «Бөтен сөзбен былғанса сөз арасы» деген сын мақала жазып, бүкіл Қазақстанды дүр сілкіндірген...

– Сонда не туралы жазып жүр?

– Шамамен қай жылдары шықты, осы «Ленжаста» ма?..

– Егер, жаңылмасам алпысыншы жылдардың басы болуы керек. Өңкей атақ-даңқы жер жарған үлкен жазушыларды сынаған сықылды. Әйтеуір ішінде Ғабиден Мұстафин бар...

– Ертеректе, біздің бала кезімізде жарияланған мақала шығар, – дедік біз иығымызды қиқан еткізіп. – Хабарымыз жоқ.

Өйтіп-бүйтіп макеттерімізді сызып, шаруамызды дөңгелентіп тастап, ауылдан келген ағамен емін-еркін шер тарқатуға кіріскем. Ауылдың жаңалығын естігенше асыққам. Жерлесімнің аты-жөні – Тайтөлеу Сүйсімбаев. Өте сауатты, көзі ашық. Колхоздың бас бухгалтері. Екі дипломы бар. Ауыл шаруашылық техникумын іштей, ал СХИ-ді сырттай бітірген. Өзі кітапқұмар, оқымаған кітабы жоқ. Аядай ауылдағы бүкіл газет-журналды бір өзі жаздырып алады. Бәрінен хабардар. Нағыз жазушы болатын кісі. Сөздің қадір-қасиетін де тамыршыдай айыратын ділмар. Тоқсан сайын Алматыға іссапарға келіп, Балық шаруашылығы министрлігіне он-он бес күн жата-жастанып есеп тапсырады. Бос мезгілінде кітап дүкендерін сүзіп, екі қоржын бас қажетті дүниелерін сықитып алып кетеді. Қызу әңгіме үстінде байқамаппын, шұғыл кіріп келген Болат аға:

– Жігіттер нөмірдің макетін бастыққа өздерін көрсете беріңдер. Мен жиналысқа кеттім, түстен кейін бір-ақ келемін, – деді сағатына карағыштап.

– Уақыт тығыздау.

– Бөке, мына кісі сізді білетін тәрізді.

– Бағана көрдік емес пе? Әбділда аға өзіңізге сондай риза болды...

– Кешірерсіз, Болат інім. Өзіңнің есіміңе сырттай жақсы қанықпын. Жаңа аңғармадым. Осыдан он шақты жыл бұрын «Ленжаста» шыққан «Бөтен сөзбен былғанса сөз арасы...» атты мақаланды айтып жатыр ем. Ол уақытта бұ балалар кішкентай, қайдан білсін.

– Ия, ия... Елу тоғызыншы жылдың жазында жарияланды. Ой, аға, қайдағыны еске түсіріп. Бұлтсыз күнгі найзағай еді. Жарайды, жиналысқа асығып барамын... Әупірімдеп Сәбеңнің арқасында аман қалдық...

Ыңғайсызданды ма, жоқ әлде орынсыз кеуде соққысы келмеді ме, Бөкең өткенді жаңғыртуға құмбыл еместігін жалғыз ауыз сөзбен анық аңғартқан. Тәкең де үндемеді. Бірақ! Бүгежектейтіні жоқ. Көкейімді шырмауықша шырмап алған ой жатсам-тұрсам бойымды билеп алғаны рас. Тақырыбының өзі айғайлап тұрған, дүниені шулатқан сын материалды қайтсемде тауып, оқығым келді. Болат ағадан сұрауға батылым жетпеген. Алдағы демалыс күндерін асыға күттім. Пушкин атындағы республикалық кітапханаға барып, «Лениншіл жас» газетінің керекті тігіндісіне заказ бердім. О заманда қазіргідей автоматика-компьютерді білмейтінбіз. Түймедей ноқатты басып қалсаң, барлық дерек-дәйегің алдыңнан шыға келетін. Тәртіп бойынша, бұдан он-он екі жыл бұрынғы газетті іздеп-табу үшін кемінде бес күн қажет. «Келесі сенбіге дайындап тауып қоямыз». Көнбеске лажың кәне. Мұндайда шыдамсыздығың қабына қозары және даусыз. Тағат сәтке де жеттік-ау. Сап-сары боп үлбіреген газет тігіндісін сапырып отырмын. Жол-жөнекей ұшыраған әр түрлі материалдар әлсін-әлсін бөгей береді. Мойын бұрғызып қоймай, қайсыбірі еріксіз магниттей тартып, аяғына шейін жанар сүзгізеді-ай. Назар аудартар, ой салар мақалалар мол. Танымал ақындардың он жылдан астам уақыт бұрын әдемілеп безендіріліп жарық көрген тұсаукесер топтамалары көзге оттай басылған. Амалсыз тағы тесілесін.

Артынша, іле-шала ынтыға іздеген сын мақала жарқ ете түскен. «Бөтен сөзбен былғанса сөз арасы...» Авторы – өзіміздің Бөкең, Болат Бодаубаев. Көрнекті әріптермен терілген тақырып та, ұлы Абайдың өсиет іспетті әйгілі орамы да «мені оқы» деп шақырып-ақ тұр. ҚазГУ-дің студенті Болаттың мақаласы «Лениншіл жас» газетінде 1959 жылдың 9 шілдесі күні шығыпты. Осы «қате мақалаға» орай, кешікпей араға алты

күн салып, 15 шілдеде осы басылымның бетінде академик-жазушы Сәбит Мұқановтың «Бұл қай жатырқау?..» деген көлемді тойтарыс мақаласы жарияланыпты. Сонымен...

Екі мақаланы екшеп, талдамастан бұрын аз ғана әлқисса. Ауылдас жерлесім Тайтөлеу бухгалтер аузын ашып, көзін жұмып, таңырқай тілге тиек еткен бұл мақалалар елді елеңдетіп жатқанда біз әлі бала екенбіз. Оң-солымызды жыға ажырата алмайтын бесінші-алтыншы сыныптың қарасирактары нені біліп, нені ұққандай? Тіл тағдырын қозғаған жанайқайдан мүлдем хабарым жоқ. Сөйтсе де бүгінгі кейіпкерімнің тұлғасын жан-жақты ашып көрсетуде таптырмайтын-ақ деталь. Енді соған оралайық.

Студент-тілші, яғни болашақ журналистің көп көңілінен шыққан мақаласының мазмұнын тұтас тәптіштеп баяндаудың қажеті шамалы. Өзекті ойтолғақтың ұзын-ырғасын екі-үш ауыз сөзбен түйіп жеткізген жөн шығар. Бұл мақаласында жас автор негізінен қазақ тілінің болашақ тағдырына алаңдайды. Тіл мәдениеті, тіл пайдаланудағы орашолоқтық, тіл шұбарлануы төңірегінде келелі мәселелерді қозғайды. «Соңғы жылдары әдебиетімізде орысша сөздерді орынсыз қолданушылық байқалып жүр. Бұл кемшілік кейінгі жастарды айтпағанның өзінде, әдебиет майданында көптен бері қалам тартып, төселген сақа жазушылардың шығармаларында да орын алуда» дей келіп Б.Бодаубаев есімдері қалың жұртқа танылған, қазақ әдебиетінің іргетасын қалаушылардың бірі, көзі тірі классик Ғабиден Мұстафиннің «Қарағанды» романы мен атақты сыншы-ғалым, жазушы Темірғали Нұртазиннің «Мұрат» повесінде кездесетін келеңсіздіктерге тоқталады. Сөз қадірін бес саусағындай білетін қаламгерлердің атақ-даңқына қарамай, балғын қалам иесі өз ойын еш секемсіз жеткізген. Орынсыз қолданылған терминдер мен орыс сөздерін құлағынан тізіп, көгендеп көрсетеді. Ана тіліміздегі баламаларын да рет-ретімен қадап-қадап, нақты мысалдармен батыл білдірген. «Тисе –терекке, тимесе–бұтаққа» дейтіндей бұра тартудан, жала жабудан ада. Барлық келтірілген, алынған деректердің, сөз-сөйлемдердің беттеріне дейін айқын көрсетілген. Оларды ішектей созып қайталау артық. Сарғайған газет тігіндісіндегі Болаттың осы мақаласының ашық-ашық саңылауларына оқыған көпшілік «Жарайсың!», «Өте дұрыс

жазыпты», «Бұдан артық ерлік болмайды» тәрізді сүйсіністі қолтаңбаларын қалдырыпты.

Кезекті уәж – «советтік сөзге қаламы әсте мұқалып көрмеген», әйгілі «сөз маршалы» Сәбит Мұқановтың «Бұл қай жатырқау?..» аталатын жауап мақаласы хақында. Әрине, лепес ләмін емеуріннен-ақ ұға қоятын қазекем атақты жазушы мақаласының өте жедел ұйымдастырылғанын аңғарады. Бұған қазақтың өзіндей алып жүректі, аса қамқор жанның, яғни Сабит ағаның еш кінәсі жоқ. Қайта, керісінше ойы да, көңілі де, мақсат-мүддесі де мөлдір жас қаламгердің болашағына араша түсу ниетімен айтылған ақыл-кеңес сарыны сезіледі. Әйтпесе, студент Болаттың университеттен қуылып, редакциялар маңына жоламайтындай етіліп, қилы-қилы қудалауға ұшырауы кәдік қой. Бек мүмкін. Өйткені, құйтырқы заманның сайқал саясатына құрық бойламайтын. Мұның салқынын Сәбең мақаласына берілген ақталу андатпадан байқау оңай.

«Лениншіл жас» газетінің редакциясы осы жылғы 9 июльдегі санында КазГУ-дің студенті Б.Бодаубаевтың «Бөтен сөзбен былғанса сөз арасы» деген мақаласын жариялап, елеулі қателік жіберді. Мұны Қазақстан ЛКСМ Орталық Комитетінің бюросы атап көрсетті. Бүгін редакция өзінің қателігін түзету мақсатымен жазушы-академик С.Мұқановтың мақаласын жариялап отыр. 15 июль, 1959 жыл «Лениншіл жас» газеті».

Газет «кухнясынан» бейхабар оқырманға барлық шындықты жайып салар күн туған. Еліміз еркін, ойымыз бостан. Цензура шідерінің тас-талқан сөгілгені қаш-а-ан! Қаламы жүйрік талантты дарын Болаттың басына бұлт үйірген безбүйрек биліктің қалай шүйілгені турасында, осынау оспадар оқиғаның ортасында болған қадірменді ұстазым, белгілі публицист-жазушы Әбілфайыз Ыдырысов ағаның жырғып шерткені еміс-еміс есімде. Мен Әбекеннен оқып, дәріс алған емеспін. Ақсақалдық жасқа жеткенімше о кісіні әкемдей ардақтап «мұғалімім» санайтыным, «Қазақстан пионері» газетінің бас редакторы кезінде «жас тілшім» деп бағыт-бағдар сілтегенін неге ұмытам. Бірде «Ленжастың» шаңырағына бас сұққанда Бөкен жөнінде сөз болып, біздерге Жақау Дәуренбеков, Ырым Кененбаев, Әшірбек Көпішев секілді юнкорларына айтқан сырын жаңғыртудың реті келіп тұр. Ол уақытта дүрбелең оқиғаның жай-

жапсарына жете мән бермегенбіз. Оның үстіне пәленбай жыл өткен соң Бөкең жайлы эссе-очерк жазамын деп кім ойлапты?!

Иә, Бодаубаевтың «Бөтен сөзбен былғанса сөз арасы...» бұлтсыз күнгі найзағайдай тосыннан жарқ етіп, үлкен ЦК-ның да, кіші ЦК-ның да жүрегін жара жаздағаны рас. Аяқтарынан тік тұрған сықырлаған шірен шенеуіктер үрейленіп, бармақтарын шайнады. Қараптан-қарап көлеңкесінен қорыққан Орталық Комитеттің хатшысы Н.Жанділдин Қазақстан комсомолы ОК-нің бірінші хатшысы Н.В.Дыхновқа звондап бұйырады: «Лениншіл жастағы» бүгінгі мақаланы көрдіңдер ме? Бұ не сұмдық?! Классиктердің жағасынан алатын Бодаубаев деген кім өзі? Материалға қол қойған кім? Кәне, дереу анықтап, кінәлілерді қатаң жазалау керек. Тіпті, қызметтен қуындар. Ең алдымен, тездетіп беделді бір лауазымды адамға отпор мақала жаздырса дұрыс болар».

Шаш ал десе, бас алғызған осы тақілеттес зілді де, зәрлі жазғырулар Орталық комсомол комитетінің шұғыл өткізілген бюросында одан бетер өршиді.

Бұл жайды Әбекең қынжыла еске түсірген. «...Жанымыздың мұрнымызға тірелгені шын. Қолмен істегенді мойынмен көтеру керек. Құстай ұшып бюроға жеттім. Редакторымыз Әбсаттар Бөлдекбаев іссапарға кетіп, «Лениншіл жас» газетінің редакторы міндетін уақытша атқарушы ретінде барлық жауапкершілікті өз басыммен көтеретінімді ашық мойындадым. «Ыдырысов жолдас қызметінде қаласың ба, қалмайсың ба? Кейінірек шешеміз. Өзіңді ақтағың келсе, әрі біздің сені жастар газетінде одан ары қалдыруымыз үшін қазақтың белгілі жазушылары не Әуезовтің, не Мұқановтың, не Мүсіреповтың, тек, осы үшеуінің бірінің ғана «Жауап материалын» жариялауға міндеттеймін. Олардың қайсысы болса да «титтей ұлтшылды» жеріне жеткізе әшкерелейтін болсын! Бұл «жауынгерлік» тапсырманы орындамасаң, газеттен мүлдем қуыласың. Сонсын одан ары баспасөз маңына жоламайтын боласың!»

Бірінші хатшы Дыхновтың қаһарлы үкімі осы болды. Бюро үстінде уақыттың өте тығыз екені талқыланып бес күн мұрсат беріледі. Одан кейін де іс насырға шауып, Әуезов пен Мүсірепов редакция өтінішінен бас тартады.

Қос заңғар Мұхаң шетелге жол жүріп бара жатқанын айтса, Ғабең қауырт бір жазудың

үстінде отырғанын кешірім сұрай ескертеді. Абырой болғанда, таудағы үйіне іздеп барғанда, аңқылдаған Сәбең шақырылмаған қонақтарды жылышыраймен қарсы алып, қаһарлы дүлейдің ызғарын анық аңғарады. Кешелі-бері өзі оқып қайран қалғанын, жас талаптың жалпы көзқарасы дұрыстығын айта келіп, әнтек ағаттық жіберіп алған тұстарына тоқталады. Қылпылдаған ұстараның жүзінде жүрген Әбекең жалма-жан «Сәбе, осы ойларыңызды шапшандатып жазып беріңізші» деп қолқа салады. Үлкен жүректі, кең қолтық Сәбит аға да әңгіме аужайын түсініп, олардың меселін қайтармайды.

«— Онда, Әбілфайыз, былай болсын: «Лениншіл жас» үшін, Бодаубаев екеуіңнің болашақтарыңа қиянат болмауы үшін Сәбит ағаларың тағы бір терін артық төгеді де! Менің де шұғыл жұмысым аз емес! Бірақ, сендерді арашаламасқа бола ма? Алдын ала айтып қояйын: газетке, саған тиіспеймін. Бірақ, Болат шәкіртті, әке ретінде, біраз қамшы астына аламын. Әдетте, мықтап қорғаудың бір жолы – кінәліні мықтап тұрып шиқырту, сынның астына алу! Сонда сыналған адам енді жабылам дегендерін аяушылығына да ие болады. Онда Болат «жас ұлтшыл» деп тағылар атақтан да аман қалады! Сондықтан ол бала менің сынымды – әкесінің еттен ғана өтетін шыбыртқысы деп білсін! Ал, «енесі тепкен құлынның еті ауырмайтыны» белгілі! Міне, осылай! Материалға: «Бұл қай жатырқау?» деген тақырып қойып, мәшіңкеге бастырып, ертең түске дейін редакцияларыңа жеткізіп берем! Уәде осы!»

Сөйтіп Сәбеңнің «Бұл қай жатырқауы?» іле-шала жарық көріп, төніп келген қара бұлт сейіледі. Өмір-өзен де өз ағысын тауып, мамыражай шуақты күндер біріне-бірі қайта ұласқан. Мұқанов мақаласының арқасында талай тағдыр «таяқтан» құтылады. Алайда, кекшілдік деген кесірді қойсайшы. Жас өркеннің ізіне шырақ алып түскен Қазақстан Компартиясы Орталық Комитетінің сол кездегі идеологиялық мәселелер жөніндегі хатшысы Н.Жанділдин КПСС Орталық Комитетінің органы «Коммунист» журналының беттерінде (1959 жыл, қыркүйек, №13) «Интернационалдық тәрбиенің кейбір мәселелері» деген етектей үлкен мақала жариялап, Б.Бодаубаевты қайтадан сойып салды. 1959 жылғы 28 қазандағы санында ол мақаланы «Социалистік Қазақстан», «Казахстанская правда» газеттері толығынан көшіріп басты.

Әділет пен ақиқат қай кезде де салтанат құрса керек. Нақақ жала мен даңғазы байбаламның үні көп ұзамай өшеді.

Кеңестік кезеңнің келеңсіздігі жөнінде кейінірек өз тізгінімізді өзіміз қолға ұстағанда Әбілфайыз аға «Түркістан» газеті (31 наурыз 2000 ж.) мен «Алтын тамыр» журналында (№2, 2010 ж.) егжей-тегжейлі жазды да.

Болаттың алғашқы қадамына қатысты ой-тұжырым менің есіме қадым заманнан жеткен «Қаламмен жазғанды қанжармен өшіре алмайсын» деген пәлсапа-тәмсілді еріксіз түсірген-ді...

БИИККЕ ӨРЛЕГЕН БАСПАЛДАҚТАР

Мына қызыққа қараңыз, сүйікті менің оқырманым. Шүкір, Алланың алқауы шығар, тайғақ тағдырдың ащы-тұщысын қатар тартқан шәкірт пен ұстаздың ғұмырлары өрнекті болды. Бұл күнде талағастай әдебиет майданында бірге қалам тербеген екеуі де қабырғалы жазушылар санатында.

Сексеннің сегірінен асып, тоқсанның төріне өрлеген Әбілфайыз аға жарты ғасыр бойы киелі сөз өнерін серік еткен журналистер кадрларын тәрбиелеп-ұшырып, ұстаздық кәсібінен айнымаса, көзін тырнап ашқаннан сөз сиқырына тесіле үңілуден талмаған Бөкең тек қуатты қаламына сүйеніп күн кешуде. Пешенесіне жазған мамандығының ыстық-суығын көріп, жазушылық жұмбағының қалтарыс-қатпарларын қаламымен тынбай аршып келеді.

Жоғарыда мезгегенімдей, Болат Қамиұлы журналистік еңбек жолын өзі «таяқ жеген», қолына қалам ұстаған әр жазарманның арман-қиялы болған «Лениншіл жастың» Қарағанды облысындағы Өз тілшісі қызметінен бастап, қалың оқырманның ең беделді басылымының редакторының орынбасарына дейін өсті. Қазаки жалпақ тілмен бейнелеп жеткізсек – «Ленжастың» отымен кіріп, күлімен шықты». Қандай бақыт, қандай мәртебе! Кез келгеннің маңдайына бұйыра бермесі және аян. Осы тұста Бөкеңнің қаламынан туған талай-талай ғұмырлы да, шоктықты дүниелерді мұрнынан тізіп шығуды ретсіз санап отырмын. Қагілез де, талғампаз журналистің өзгелерге ұқсамайтын тереңдігінен болар, ол кесек-кесек келелі тақырыптардың жалынан ұстауға ұмтылды. Проблемалық-сараптамалық материалдардың өзін барынша

әсерлі, қызғылықты, назар аудартар деректермен өріп, тамаша штрих-детальдармен көркем кестелеуге ден қояды.

Бұл ретте оның он сегізінде от кешкен, қылшылдаған жиырма бесінде дүйім жұртты аузына қаратқан жалын жүректі түлектер – Әлия Молдағұлова, Мәншүк Мәметова, Саттар Ерубаев, Баубек Бұлқышев тәрізді жасын-тағдырлар туралы деректі әңгіме-очерктердің газетте жариялануына ұйтқы болғанының бәсі мен бағасы биік-ақ. Өзі не жазса да, нендей тақырыпқа бас қойса да Б.Бодаубаев түртінектеп, індетіп, қаузап, мәселені түп-тамырынан тарта ұстаған желісін ширата өрбітуге машық. Қалам иесіне қажет, ақ қағазға үңілгенде естен шығармас бірден-бір дағдының өзі – осы алған тақырыбыңды терең игеру. Сонда ғана мойны озық шығарма дүниеге келсе керек. «Лениншіл жастың» қабырғасында жүргенде бойына сіңірген әдемі әдеті – дйттеген тақырыбын терең зерттеу, қажет болғанда архив құжаттарымен жұмыс істеу. Ташкент, Мәскеу, Алматы мұрағаттарын ақтара жүріп Болат журналистің, Болат зерттеушінің республика жастар ұйымына тікелей қатысты, әрі «Лениншіл жас» газетінің тарихына байланысты біршама құнды да, тың деректерді тапқанын айтқан орынды. Өйткені, бұл жайында қазіргі әріптестері хабарсыз ғой. Сондай-ақ, қолтаңбалары дараланған Сейілхан Асқаров, Қалаубек Тұрсынқұлов, Рашит Рахымбеков секілді қаламгерлерді тұрақты өздері ден қойған, бұлдыр тақырыпты жандандыруға алабөтен құлшындырды. Бұл да – өнер.

Жаңа достармен таныстырып, жүйріктермен жарыстырған өмір жолы ешқашан даңғыл болған емес. Дулы-шулы Шоқпардан шыққан жалғыз аяқ жолдың жетегімен талай жерді шарлаған, талай елдің дәмін татып, талай өлкенің адамдарымен табысқан Болатқа тағы бір қатты ойланатын, шешім қабылдайтын кезең келді. Не істеген жөн? Өзі көп жылдардан бері білетін, журналистік талантын да, азаматтығын да, қайраткерлік қабілетін де қатты бағалайтын, бұрын Орталық партия комитетінде бөлім меңгерушісінің орынбасары болып істеп, осыдан бірнеше ай бұрын «Социалистік Қазақстан» газетіне бас редактор болып келген Сапар Байжанов оған күтпеген ұсыныс жасаған.

– Сені өзіме орынбасар етіп шақырсам деп жүруші едім. Келешекте ондай мүмкіндік тууы мүмкін. Ал оған дейін әдебиет пен өнер бөлімін

басқара тұрсаң. Сенен несін жасырайын, оны өзің де білесің деп ойлаймын, «Социалистік Қазақстан» әртүрлі себептермен осы уақытқа дейін өзінің биік мәртебесіне, қоғамдағы орнына орай өз мүмкіндігін әлі толық ашып көрсете алмай келе жатқан газет қой. Кейде оның тұтас сандарында көз тоқтататын, тұшынып оқитын нәрселер болмай қалады. Трафарет басым. Дағдылы шеңберден шығып кете алмай келеді. Әдебиет, өнер, мәдениет мәселелерін де тақ-тұқ, сирек, сараң жазады. Осы қалыпты өзгертсек. Жаңа серпін, жаңа леп әкелсек газетке. Егер мен ұсынған қызметке келер болсаң екі әдеби қызметкеріңді өзің шешесің. Бөлімнің дайындаған дүниелерінің санына, көлеміне шек қойылмайды. Тақырып аясын кеңейту, тартымды, тұрақты жаңа айдарлар ашу, оларды қалағандай етіп, жүйелі түрде жүргізіп отыру – толық еркіңде. Осыны тезірек ойланып, бірер күнде жауабын берсең.

Бауыр басқан «Лениншіл жаста» Бөкең редакциядағы ең төменгі қызметтен бастап, бас редактордың орынбасарын қоса алғандағы баспалдақтың бәрінен абыроймен өткен. Жастар газетінің бар тіршілігі оған алақанындағыдай айқын. Ал «Социалистік Қазақстан» елдегі ең басты партиялық газет, оның табиғаты мүлде бөлек. Онда да істеп, өзімді тағы бір сынға салып, байқап көргенім дұрыс шығар деген ойға бекінді ақыры.

Жаксы журналисін, қабілетті қызметкерін, оғандай оң қолын қай бастық оп-оңай жіберсін. Тәуекелдік шешімін сездірген кезде Сейдаған да орынбасары Болатты біраз үгіттеп бағады. «Дырдай креслоң мен көлігінді әлдеқандай завотделдікке айырбастап... Мен де қанша отырап дейсің? Өзіңді орныма қойып кетем бе?» деп жүруші едім. Бірбеткей мінезіне басқан Бөкең түйінді пікірін кесіп жеткізеді: «Сәке, ниет-пейіліңізге рахмет. Аға газеттің аты – аға газет. Батаңызды беріңіз. Егер, реті келіп, басқа қызметке ауысып, орныңызға мені ұсынып жатсаңыз, аға газеттен жастар газетіне келе салу қиын емес қой» деп әзілдейді Бөкең.

Сөйтіп, тәжірибе теріп, ысылып сақайған Болат аға портфелін құшақтап, жетінші қабаттан түсіп, үшінші қабаттағы «СК»-ның киелі кабинеттерінің бірі – Әдебиет және өнер бөлімінің төріне отырады. Үш бірдей құзырлы кеңсенің органы есептелетін ежелгі кара шаңырақ басылымның коллегия мүшесі

деген қосымша мәртебесі және бар. Мұндай лауазымның құдіреті о заманда кез келген облыстық газет пен жастар басылымынан биік есептелетін. Бірақ! Гәп осы жалғыз ауыз сөздің айналасында аз уақыт қоламтадай бықсып-басылған. Тағы да қазақилық көреалмаушылық пен іштарлық. «Мұнысы өскені ме, өшкені ме?..» Қаңқу лепес Бөкеңнің өз құлағына да жетіп жатты. Не десін?! Баяғы сабырлығына жеңдірген ол, бәріне тек адал еңбегімен жауап беруді алғы кезекке қойды. «Мейлі, жұрт айта береді ғой». Дәл солай болып шықты да.

Қысқа мерзімнің ішінде зиялы қауымның көкейіндегі мен ойындағы толғақты мәселелерді, проблемаларды жан-жағынан қаузап көтерген бөлім жаңа өріске ұмтылып, серпіле жұмыс істеді. Газет бетіне көпшілік сусап отырған әдебиетке, мәдениетке, өнерге қатысты қалтарыста қалып, оншалықты мән берілмей, тіпті ұмыт бола бастаған тақырыптарды тереңнен толғап, үңгіп жазуға бел буған бөлімнің өзгеше тынысы өркештеніп, көзге де көрінгені шындық. Жақсыны, ізденісті байқаған оқырмандар редактор Сапар Байжановқа тікелей звондап жеткізіп жатса, әншейінде тыныш орындарынан қозғалуға енжар қаламгерлердің өздері әдебиет бөлімінің есігін жиі ашатын болды. Жай келмейтін олардың дені қолжазбаларын әзіл-қалжыңмен ұсынғанды әдетке айналдырған. «Сықиған партиялық газетіңіз «СК» соңғы кезінде тіптен танымастай өзгерді. Өздерің расымен әдебиет басылымына айналып барасындар ма? Қалай?..»

Ал бөлімнің бүкіл ауыртпалығы мен жауапкершілігін қиналмай көтерген Бөкеңнің өзі өткенді жаңғыртып, екі жылдың бедерінде қандай жұмыстарды жүзеге асырғаны жайында мерейлене әңгімелеген. Кәнеки, құлақ түрелік:

– Намыс қайрағын жаныған жерде нәтиже бар. Табан астынан не айтайын. Ойға оралғандарын тізіп көрейінші. Өзің де кәнігі газетшісің, қай басылым болсын оқырман назарын негізінен әдеби дүниелер аударары деп түсінеді. Алайда, көлдей-көлдей әңгімелер мен романдарды тоғытып, бірінен соң бірін жариялай алмаймыз ғой. Газеттің беті бар-жоғы төрт-ақ бет. Өте шектеулі. Шіркін, қазіргідей жағдай болғанда, қыруар қызғылықты материалдарды әр бөлімнен он, он екі, он алты бетке шекесінен шертіп тұрып іріктеуге әбден мүмкін. Несіне бүгежектейміз, бүгінгі көп журналистер әлсіз, мақаланы

байытып, талдап, өзіндік ой-пікірімен тереңірек толықтырып әзірлемейді. Көбіне, алдын-ала қолдарына ұстата салған мәлімет-деректерді қазқалпында бас-аяғына бірдене қосқансып жібере салады. Иі қанбаған, шалажансар тілмен құрау-құрау көктелген материалдарды кім сүйсініп оқиды? Ешкім де оқымайды! Бұл пікірім құрғақ емес, кез-келген газеттен мысалды көптеп тізіп бере аламын. Қажеті шамалы. Кезінде өмірлік проблема саналатын тіл туралы, әсіресе журналистика тілі жайында үлкен-үлкен сын мақалалар жаздық та. Мен өзім атақты біртуар редакторлар Шерхан Мұртаза, Сапар Байжанов, Сейдахмет Бердіқұловтардың көрігінен өткен қаламгермін. Олардың қай-қайсысының да жұмыс стилі, ұстанған үрдіс-қағидасы өте қатал. Күшті талап бар жерде сәтті іс те көрінсе керек.

Жылт еткен жақсылықты дер кезінде ескеріп, олқы тұстарымыз бен кемшілігімізді бетке айтудың арқасында «СҚ»-ның ажары да, мазмұны да өзгеріп, көп үдесінен табылғаны рас. Руханият мәселелерін қозғаған, сондай-ақ, тарихи-танымдық келелі проблемаларды өзек еткен материалдарды қос подвалға жариялауды үрдіске айналдырдық. Жалпы, бәрін қайталамай, сол уақытта қалың оқырман ойынан шыққан айдарларды атасам да біраз жайдан хабардар болар еді әркім-ақ. «Ой мен өнер адамы», «Жазушының жол дәптерінен», «Поэзия бұрышы», «Уақыт және қаламгер», «Кино көкжиегі», «Өнер көзі – халықта», «Жазушы және өмір», «Бес өлең», «Жас таланттармен таныстырамыз», «Тілі басқа – тілегі бір, жүзі басқа – жүрегі бір» рәуішті рубрикалар аясында бой көтерген сүбелі туындылар көз алдымда сайрап тұр. Авторлар құрамы да екшеліп-іріктеліп басылым беделін айбарландыра түсті. Әйгілі сөз зергерлері Ғабит Мүсірепов, Жұбан Молдағалиев, Әзілхан Нұршайықов, Жекен Жұмаханов, Мұқағали Мақатаев, Фариза Оңғарсынова, Тоқаш Бердияров, Марфуға Айтхожина ең үздік шығармаларын тек бізге ұсынып жүрді. Мақтанарлық мәртебе емес пе?!

Басымды шұлғи отырып, қай-қайдағы есіме түсіп мырсылдағам. Бар ынты-шынтымен ықыластана өткенді еске алған Болат аға түсін суытқан.

– Неге күлесің? – деді ынғайсыз кейіпте.

– Жәй, әншейін. Осыдан шамасы, қырық жыл бұрынғы бір оқиғаның...

– «Ленжаста» жүргенде ме?

– Иә, жаңа өзіңіз айтқан Мұқағалидың «Чили шуағым менің», Фариза апайдың «Сақ болындар, адамдар!» поэмалары жарияланғанда Сейдағанның тас-талқан боп тулағаны әлі есімде. Лездеме үстінде ме, жоқ әлде макетті бекіту кезінде ме?.. Әдебиет бөлімінің бастығы Аян Нысаналинге қатты шүйлігіп ұрысқан-ды. «Өз аяғымен келген жақсы дүниелерді жамбасына басып алып, авторларды зар қақсатасың. Не сұмдық мұның! Қастандық па, қызғаншақтық па? Тартпанда сүрлеп жүргенінде, ә-не Бодаубаев бұрқыратып шығарды да жіберді. Бүгінгі «СҚ»-ны көрдің бе? Қарашы...». «Өзімізден шыққан жалғыз қызды неге ренжітесің, осы? Фариза өзі хабарласып, кешірім сұрап жатыр. Поэмасын Бодаубаев сұрап алыпты да, бірден нөмірге салдырыпты».

Сөзімді аяқтатпай, жүзі жылып, әлгіндегі шуақты райына түскен Бөкен:

– Сейдахметтікі дұрыс, – деді әлденені ойына түсіргендей сәл бөгеліп. – Шырылдайтын жөні бар. Мұқағалидің поэмасы жастар газетінде біраз жатып қапты. Автордың өзінен естігем. Фаризаның жаман жазбайтыны белгілі ғой. Қолға тиісімен, тез-ақ жарияладық. Мұндай бәсеке өзара қырбай «СҚ» мен «Ленжастың» арасында ежелден болып жататын. Мен ол үшін Сейдағанды еш кінәламаймын...

Сырт көзге «жұмсақ» боп көрінетін Болат ағаның өз ұстанымы, өз көзқарасы бар, мінезді адам екені осы бір пікірлерінен де анық байқалады.

Қара шаңырақтағы екі жыл журналист-жазушының өмірбаянына осылайша бедерленіп жазылды. Сөз киесін ұстаған жаңа достар мен ақылғөй ағалардың қатарын қалындатқан жемісті жылдар ілгері жетелеген. Биікке өрлеген баспалдақтар күптілеу күдіктерді сейілтп, тағы бір жауапты қызметке шақырғандай. Бар жағдайды анық түсінген редактор Сапекең де жарқылдап қуанған.

– Болат, көремісің. Сені бұл биікке адал еңбегің шығарып отыр. Қызмет қолдың кірі деп жатамыз. Сөйтседағы осыдан екі жыл бұрын мансапты орнынан қинап жібергендей, «текке қозғалттым ба?» деп жүруші едім. Енді міне, Орталық Комитетке – Үлкен үйге кетіп барасың. Жолың болсын! Жұмысың ауыр. Бір жақсысы, таза творчествоңды қолға аларсың. Жақсылық нышаны. Біздегі екі жылғы шығармашылық еңбегің Қазақстан Журналистер одағының

сыялығын алды. Лауреатсың. Басқа не айтамын, жалғыз бұйымтайым – орнына тездетіп дұрыс жігіттің бірін ұсынғайсың...

– Сапеке тілегіңізге рахмет. Ал әдебиет бөліміне Қарағандыдағы Акселеу Сейдімбековті шақыртсаңыз қайтеді? – деді Болат бөгелместен.

– Дү-р-ыс тандау сықылды. Ол өзі таяуда ғана «Орталық Қазақстанға» жауапты хатшы боп өсті емес пе? Акселеуің келе қояр ма екен?..

– Тамырын басып көрдім... Келгісі бар...

– Ендеше, тура қазір сөйлес. Шұғыл жетсін екі-үш күннің ішінде. Біздің «СҚ»-ға керек кадр. Жағдайын жасаймыз...

Осылайша өрлеу баспалдақтары биіктей берді. Өмірдің ыстық-суығынан өткен белгілі қаламгер Болат Бодаубаев Қазақстан Компартиясы Орталық Комитетінде он жылға жуық жауапты қызметте істеді. Одан кейін республикалық «Жалын» баспасының директоры, «Қазақкітап» республикалық кітап саудасы бірлестігінің Бас директоры, халықаралық «Заман-Қазақстан» газетінің Бас редакторы, Парламент Сенаты аппаратының Аударма редакциясының бастығы тәрізді түрлі лауазымды қызметтерді абыроймен атқарды.

Руханият әлеміндегі қаламгер ізі ап-анық сайрап жатыр. Қай қызметте жүрсе де ол өзінің сүйікті кәсібінен, қаламы мен ала қағазынан бір елі көз жазған емес. Көргенін, түйгенін, екшегенін ой сүзгісінен өткізіп, сиқыр сөзбен өрнектеуде.

«ЖАС ЖҮРЕКТЕРДЕН»...

«ПРОКУРОРДЫҢ АЖАЛЫНА» ДЕЙІН

Болат Бодаубай – алуан қырлы қаламгер. Журналистика мен жазушылықты телқоңырдай қатар толғап келе жатқан суреткердің сырлы палитрасы сан бояулы, өзінше бір әлем. Бейнелеп бедерлесек, алау романтиктердің өршіл өмірін арқау еткен алғашқы жинағы «Жас жүректерден» бастау алған бейнетті де, мархабатты әдебиет жолы күні кеше ғана оқырман қолына тиген шым-шытырман оқиғалы «Прокурордың ажалы» атты кітабына үзілмей ұласып отыр. Қара сөзбен өрілген кенеусіз қазынадан талғампаз да, кіді оқырман өзіне қажетін теріп алады. Бүйгіп сөз саптауымыздың ыңғайын кез келген өрелі жан сезсе керек. Өкініштісі сол, көп жазармандарымыздың күлдібадам, шалажансар шығармаларынан шаншып алар елең еткізер

керегінді іздеп таппайсың-ау. Еріксіз кампиған кітаптардың нәрсіз қалжасына түніліп қарның ашады. Онтайлы тұста тіл ұшына оралған ойларды шідерлей алмадық. «Айтылған сөз – атылған оқ». Әйтпесе, қай қаламгер жақсы жазғысы келмейді дейсің. Шыны, солай. Жүйріктермен жағаласқан жабылардың көмбе төбесінен жылт етіп жүргені де ұшырасады. Бүгінде оған танданбайтын болдық...

Кәнеки, өзіндік қолтаңбасына ынтыға құлаған Б.Бодаубайдың қиял домнасында қайнап-пісіп, жүрек қылын тербер туындыларын, кітаптарын рет-ретімен еске түсіріп көрейікші. Олар – «Желсіз түнде жарық ай», «Дети одного дома», «Май жаңбыры», «Тайна старой тетради», «Қарт тергеушінің әңгімелері», «Смерть прокурора», «Тандамалы», «Тұлға», «Прокурордың ажалы» әңгімелері, хикаяттары мен романдары. Ол көркем аударма саласында да бұршақтатып тер төккен тәлімді тәржімашы. Орыстың атақты классик жазушысы Н.Носовтың «Дымбілмес пен достарының хикаялары», «Дымбілмес Күн қаласында», «Дымбілместің Айға саяхаты» атты ертегі-романдарын, Юз. Алешковскийдің «Кіш, Қоспортфель және бір аптадағы оқиғалар», «Кіш екеуміз Қырымдамыз» деген повестерін қазақ тілінде майын тамыза сөйлеткен. 2002 жылдан бері әлденеше рет қайталап басылған «Заң терминдері сөздігі» авторларының бірі.

Қаршадайынан қасиетті тіліміздің мәйегін бойына сіңірген, сөз құдіреті мен тылсымын тамыршыдай тани білетін жазушының қай туындысы болсын тартымды оқиғаларға құрылғандықтан бірден баурап алады. Алтын тіндей тартылған шығарманың қызыл өзек желісі құмарландыра жетелеп, зейін ықыласынды ерекше аудартудағы жазушының шеберлігін айғақтаса керек. «Шақырады жол алға», «Желсіз түнде жарық ай», «Май жаңбыры» хикаяттары тұнған лиризм, балдәурен балалығын соғыс өрті қарыған, ерте есейген жалын жүректі бозбалалардың өмірге, болашаққа құштарлығы жан-жақты суреттеледі.

Бір-бірімен үндес туындылардағы арманшыл өрендердің келешектеріне сеніммен қиял самғатып, қиыр-қиядан жылтырап көрінген мақсат-мүдделеріне қол жеткізудегі қиыншылықтар мен кедергілерге мойымай, қайта керісінше, өжет іс-әрекеттерге батыл қадам жасауы сәтті, нанымды көрсетілген. Автор орталық кейіпкерлердің мінез-құлқын,

өмірге деген өзіндік көзқарасын, ең ақыры айнала-төңірегіне бейжай қарамай, жанадан жолықтырған жандардың бойынан байқаған, тосындау шалынар ұсақ-түйек қылықтарына дейін сергек көңіл бөледі. Таптаурын трафареттен аулақ, шынайыштрихтар мен ұтқыр детальдар арқылы өрілген оқиғалар хикаяттардың бәсін еңселетіп тұр. Повестерде жастар арасындағы сүйіспеншілік сезімдері, махаббат иірімдері, жан толқытар тебіреніс толқындары мен ғажайып көңіл күйлерін жазушы нәзік нақыстармен кестелейді.

Сондай-ақ, Бодаубай өз шығармаларында композициялық желінің әу бастан бекем тартылуына айрықша мән береді. Себебі белгілі, ширатылмаған сюжет көркем дүниенің әлсіз, дүмбілез боп шығуына ұрындырады. Осы орайда қарапайым, бірақ өте орынды қолданылған, ұтқырлықпен пайдаланылған эпизодтар шығарма шырайын ажарландырып, үстемелеп тұрса керек. Әрине, мұндай шеберлік ұшқындарын сезімтал жазушы Болат қаламынан молынан кездестіреміз. Характерлер сомдаудағы, кейіпкерлердің ішкі психологиясына, бас геройдың (ол үлкен болсын, кіші болсын) тұлғасын мейлінше ашып көрсетуде табиғат пейзажын шебер қиюластырады. Мұндай мезеттегі қаламгер бейнелеген мезгіл суреттері жәй әшейінгі табиғат көріністері емес, образды кескіндеудегі, оның ішкі иірімдерін тереңірек ашудағы әдеби көркем элементтер деп ұғамыз. Бір жақсысы, жазу мәнер-машығы қалыптасқан жазушының ділмәрсып сөз сапыруға, табиғат көріністерін ұзақ-сонар суреттеуге әуес еместігі әр шығармасынан атойлап шалынады.

Әңгімеміздің тиегіне айналған үш хикаяттан шағын үш үзікті әдейі назарларыңызға ұсындық. Таланттың қабілет-қарымы, сөз сөлі, тіл қолданысы ап-айқын байқалуы тиіс. Төмендегі беташар-абзац «Шақырады жол алға» хикаятынан келтірілген:

«Менің өмірім әлі алда. Жасым он алтыдан жаңа асты. Енді бірер айда оныншы сыныпты бітіремін. Алдыма қойған мақсатым бар. Сол мақсатқа жету жолында не істеу керек болса да – дайынмын. Түбінде ойға алған мақсатыма жетемін де. Барлығы да рет-ретімен жүзеге асуға тиісті. Сондықтан менің келешек өмірім осы бастан жоспарлаулы. «Адамға өмір бір-ақ рет беріледі, оны өкінбестей етіп өткізу керек» дегенді Николай Островский айтқан жоқ па еді.

Ендеше өмірдегі әр сағат, әр минут қымбат. Мен өз өмірімнің әрбір күнін, сағатын текке өткізбей, болашақтағы үлкен арманыма жету үшін қызмет еткізуге біржола бел байладым. Сондықтан мектеп бітіріп аттестат қолыма тиісімен, бірден оқуға аттанбай, әуелі өндіріске барып жұмыс істемекпін».

Алақандай әлқиссадан дәуір тынысы, уақыт талабы айқын сезіледі. Жігерлі өрентіп оптимистік ойлары, келешегіне сенімі нық. Екі-үш ауыз сөзден үмітке толы көркем күндердің көкжиегі көрінгендей.

Мөлдір сезім мен таза адамгершілік асыл қасиеттерді әспеттейтін екінші хикаят «Желсіз түнде жарық айдың» орта тұсынан ойып алынған мына бір үзікті бірігіп оқиықшы.

«Шын асылдар әрине, өмірде өзі теңдес, өзін ұғып, түсіне алатын жандарды іздейді. Бірақ кейде олардың да қателесуі, асыл деп ойлағаны жасық болып шығуы мүмкін. Ондайда олар азап шегеді, қасыретке душар болады, бірақ бұдан ол асылдың бағасы кеми ме? Жоқ кемімейді. Асыл – неғұрлым асыл болса, оның сезімі де, қайғы-қасіреті де солғұрлым терең болуы заңды. Әйтпесе, өмірде өз жүрегін бүгін біреуге, ертең екінші адамға ала жүгіріп, алаөкпе болып жүргендер, шындап сүймейтін, сондықтан ешкім үшін, ешқашанда шындап күйіне білмейтін, тастан тасқа секіріп, жеңілтек аққан таяз су сияқты барқадарсыз, баянсыз жандар аз дейсің бе».

Сүйіспеншілік сәт! Кез келген жастың өміріне елеулі өзгерістер ұялатар сәулелі шақты әркім өзінше қабылдап, өзінше ой түйеді. Махаббат ұшқыны шарпыған хикаят қаһарманының пәлсапалық тұжырымы көп қатарластарының ой-пікірлерінен биік жатыр.

Ал «Май жаңбыры» повесінде болашақ жас журналистің республикалық басылымда өткен үш айлық тәжірибе кезінде бастан өткен қилы-қилы жағдаяттар өзек етіп өріледі. Шығарманың негізгі кейіпкері естен кетпес ұмытылмас күндердің әсерін тебірене толғайды. Туындыда назар аударар тартымды оқиғалар мол. Оның бәрін бұтарлап талдаудың қажеті шамалы. «Теніз дәмі – тамшыдан» демекші, осы хикаяттың ең соңындағы түйінді мөлтек монологқа көңіл аудартуды жөн көрдім.

«Табиғаттың мынадай уылжыған, тамаша, ал ертеңі одан да ғажап шағы менің де бойыма өлшеусіз жігер құйып, қуатымды

таскындатқандай. Өз бойымнан көптен бері байқалмаған алапат күш сезіндім: жан-дүнием қазір жаңбыр шайып өткендей, немесе анау бұлттардан біржола айығып келе жатқан аспандай таза; сана-сезімім бұрауы келген домбыра шегіндей болып, тиіп кетсе әсерленіп, ән салып тұр. Осындай ғажайып, бақытты сәт – көптен күткен арным емес пе еді...»

Асау өмірдің күжірейген жалына ұмтылған, арынды өзеннің өріне қарсы жүзген, шыңдалу мектебінің ыстық-суығында жалтақтамай күн кешер шарболат ұрпақтың бейнесі жүректерге қуаныш үйіргендей. Мінеки, жазушы Болат Бодаубай сомдаған образдар бізді де алабөтен қанаттандырған. Өйткені, жалындап жүру, жарқырап көріну – жастарға ғана жарасар тамаша қасиет. Тәлім-тағылымы, үлгі-өнегесі, мақсат-мүддесі ғұмырлы туындылар авторлық кредодан да хабардар етері даусыз.

Жазушының «Қарт тергеушінің әңгімелері», «Прокурордың ажалы», «1932» т.б. әңгімелері мен хикаяттарында да алуан-алуан тағдырлардың өмірлері, бастан кешкен қасірет-кесапаттары, зобалаң жылдардың запыранды оқиғалары әр қырынан көркем бейнеленеді. Кеңес дәуіріндегі көп қаламгерлер ашып көрсетуге батылы жетпеген келеңсіздіктер, зымиян саясаттың іштен үнгіген жымсықы іс-әрекеттері, ұсақ-түйек көрінетін кейбір толғақты мәселелердің бет-пердесін паршалаған өткір туындылар ешкімді де бейқам қалдырмасы анық.

Сөз ләмінде сан мәрте ескерткеніміздей, Болат Бодаубай сөз сырын өте терең танитын, дегдар да бекзат суреткер. Оған нақты дәлел – жоғарыда біз әңгіме өзегі еткен шұрайлы тілмен жазылған шығармалар. Кестелі ой өрімдері, тұшымды сюжеттер мен бейнелі сөздер шығарма шырайын шығарып, мазмұн сапасын жоталандырып-ақ тұр.

Шығармашылық адамдарының өз жетістігі, өз биігі, өз шыңы болады. Сол асқар асуларға әркім әркілы жолдармен қол артары бағзыдан белгілі жәйт. Біздің Бөкең өз биігін таза, адал, жанкешті еңбегімен бағындырған қалам иесі. Аты-жөнін қалың оқырманы ардақтап, аялаған оның кітаптары жайында ақын-жазушы замандастары ұдайы жоғары баға беріп, жылы лебіз білдіріп жатады. Осы тұрғыдан келгенде атақты академик, кара қылды қақ жарған тарлан сыншы Рымғали Нұрғалидың зор ілтисаты назар аударарлық: «Болат Бодаубай әдебиетке көлденең,

кездейсоқ емес, өмірден келген жазушы. Оның шығармаларында тазалық, сыршылдық, қаламгерлік көркемдік сипаттарымен бірге қазіргі өмірдің нақты моральдік-этикалық, адамшылдық-кісілік проблемалары астасып жүретіні де сондықтан.

Көркем әңгіме, повестерінде автор сол бір сыршылдық желілерді, адам жандүниесінің сәулелі сұлулығына деген іңкәрлік сезімін әсте жоғалтпай, қай шығармасында да өзекті әуен-ырғағындай айналып-соғып отырады...

Халқымыздың рухани қазынасының ата-тегі әдебиет мүддесі үшін шығармашылығымен де, қоғамдық қызметімен де жан сала араласып жүрген қаламгердің жемісті ізденісі мерей марқайтады».

Бұдан артық баға да, даңқ та болмас, сірә! Сөз киесін асқақтатқан әйгілі әдебиет тамыршысының жүрекжарды шынайы лебізін іштей қуана қайталадым.

Айтпақшы, өткен жылдардан тағы бір жағдай жаңғырғандай. Кезінде жата-жастана бас көтермей, қызыға оқыған «Шақырады жол алға» хикаятына Бөкең өзінің қол астында істейтін ақын бауыры Кеңшілік Мырзабековтен эпиграф келтіргені еске түсіп, осының жай-жапсарын сұрадым.

– Ақын-жазушылардың көпшілігі эпиграфты ұлылардан алатын еді ғой, Бөке. Сіздің бұл ісіңіз қаламгерлер арасында біраз түсінбестік туғызған секілді. – Ол әлдене ойына түскендей жылы жымиып, күлімсіреді. Артынша:

– Сенің бұл айтқаның дұрыс, Жанатжан, – деді ол бір кезде «Лениншіл жаста» өз қарауында қызмет атқарған маған да ағалық ретпен іш тарта сөйлеп. – Көріп жүрміз ғой, ақын-жазушылардың барлығы өз шығармаларына эпиграфты классиктерден, атақтылардан, ұлылардан іздейді. Ал эпиграф деген сөздің мағынасы не дегенге келсек, оған сөздіктерде «шығарманың мазмұнын, идеясын ашуға сәулесін түсіріп тұратын өзге бір автордан алынған цитата, үзінді» іспетті түсінік беріледі. Менің ол повесімнің кейіпкері мектепті енді бітіріп жатқан он алты жастағы түлек еді. Алыс қиырлар, беймәлім қызық келешек қол бұлғап шақырып тұрғандай көрінетін еді оған. Кеңшіліктің сол кезде жазған өлеңі маған ұнады. Ол өлеңнен мен өз кейіпкерімнің ішкі әлемімен үйлестік, үндестік таптым. Кеңшіліктің сондағы өлеңі мынау болатын:

Өлара мезгіл... Он алты жаста едік біз,
Өлара өтсе өруге жүрген елікпіз.
«Сансыз табандар сарсылған дүние, сені біз,
Тауыса алмаспыз, армансыз кезсек» дедік біз.

Жалғыз да жарым жорытпай жайық жапанға,
Тұяғы барлар туған соң тыныш жатар ма!
Қырық құбылып құралай ертең өткен сон,
Құлындай ойнап шығамыз біз де сапарға.

Түнеріп аспан, томсарған бұлттар қарсы алып,
Жауар ма екен ебіл де себіл тамшы ағып.
Жасамыс аспан жаңа бір ұрпақ келгенде
Жасаурап алып жылайды, әйтеуір, жар салып...

Менің кейіпкерім де Кеңшіліктің өлеңін-дегідей өлара мезгіл өтісімен (оқу бітірісімен) өмірдің асау ағынына араласуға асыққан жалын ұрпақтың, жаңа дәуірдің өкілі еді. Он алты жаста ол да Жамбыл облысында орта мектепті бітіре салысымен құлындай ойнап, алыс сапарға, Қостанай облысындағы Бүкілодақтық комсомол-жастар құрылысына аттанды. Осылай өмірге қадам басқан әрбір алау ұрпақты жасамыс аспанның көзіне жас алып қарсы алатыны да маған ұнады. Мен осы өлеңді алдым да өзімнің жаңадан жазып бітірген, жарияланғалы жатқан хикаятыма эпиграф етіп қойдым да жібердім. Кеңшілік қатты қуанып, алғыс айтты.

Содан арада біраз уақыт өткенде бір күні Кеңшілік маған келіп, күтпеген тілегін білдірді:

– Бөке, – деді ол, – сіздің менің өлеңімді повесіңізге эпиграф етіп алғаныңыз біраз жұрттың қызғаныш сезімін туғызып жүр. Біз Бөкеңе барып айтып, келесі басылымдарынан сенің өлеңіңді алдыртып тастаймыз дегенді айтады. Егер олар келсе, сізге сондай ұсыныс айтса, орындамаңызшы, айтқандарына көнбеңізші, – деді аңқылдап.

– Уайымдама. Повесть келешекте қанша рет басылса да эпиграф ретінде алынған сенің өлеңіңмен бірге шығады, – деп сендірдім оны.

Кеңшіліктің ескерткен сөздері жай емес екен. Бір күні маған Кеңшіліктің қатары, тағы бір талантты ақын інім Жарасқан Әбдірәшев жолықты.

– Бөке, – деді ол күлімсіреп. – Өлеңін сіз повесіңізге эпиграф етіп алғалы Кеңшілік досымыз бәрімізді қырып кете жаздап жүр. «Ешқайсың менен асқан ақын емессіндер. Қайсыңнан қай жазушы өз шығармасына эпиграф алып жатыр?» деп жалына қол тигізбейді. Соның

әптігін басып, келер басылымда өлеңін эпиграфқа қыстырмай, алып тастаңызшы. Бұл жалғыз менің емес, бірнеше ақын інілеріңіздің өтініші.

Мен Жарасқан ініме Кеңшіліктің расында да талантты ақын деп санайтынымды, ал оның бұл өлеңі менің повесімнің кейіпкерінің ішкі әлемімен үйлесетінін айттым. «Сондықтан ол эпиграф алдағы басылымдарда да қала беретін шығар» дедім.

– Өлеңі үйлескеннің өзінде де қарауыңызда қызмет істеген адамнан эпиграф алғаныңыз былайғы жұртқа оғаш көрінер деп ойламайсыз ба?– деді Жарасқан.

– Ондайға мен мән бермеймін, – дедім, күліп.

Жарасқан інім ары қарай сөз жарыстырмады. Кетіп қалды. Кейінірек «Қазақ әдебиеті» газетінде оның маған арнаған эпиграммасы жарық көрді. Өзілдеп менің суретімді салғызып, «Болат Бодаубаевқа» деп тақырып қойып, астына мынадай өлең жазыпты:

Журналист деп білетұғын ел атын,
«Желсіз түнде жарық айға» салатын.
Абайдан сөз таппағандай әйтсе де,
Сондай сөзді жазбағандай көп ақын,
Кеңшіліктен эпиграф алатын,
Осы, міне, Бодаубаев Болатың...

Жарасқанның «Желсіз түнде жарық айға» салатын деп отырғаны менің сол кезде шыққан, ішіне Кеңшіліктен эпиграф алған шығармамен енген повесть және әңгімелер жинағымның атауы еді...

Иә, әдебиетші-қаламгерлер арасында мұндай зілсіз әзіл-қалжындар бола береді. Алаштың ақиық ақындары санатында ұдайы аты-жөндері егіз айтылатын Кеңшілік пен Жарасқан да бұл фәниден көшкелі талай жыл дөңгелепті. Қайран, достар, жатқан жерлерің жарық болғай! Жарасқанмен «Лениншіл жаста», ал Кеңшілікпен «Социалистік Қазақстанда» қоян-қолтық қызмет атқарып, бір қазаннан дәм татқан соғыстан соңғы алаңсыз ұрпақтың өкілі едік біз...

БІР ҒАСЫРДЫҢ ТЫНЫСЫ

Ендігі сыр үзігі – жазушы Б.Бодаубайдың кітап боп шықпай жатып-ақ жұртшылық назарын аударған романы төңірегінде. Бұл күнде оқырман қауымның көзайымына айналып, қолдан-қолға түспей, кітапқұмар әр шаңырақтың жәдігері

саналатын «Фолиант» баспасынан жарық көрген туынды аты – «Тұлға», жанры – сыр-сұхбатқа құрылған ғұмырнамалық роман. Әп дегеннен ескергерім, бұл дүниені қолжазба күйінде ең алғаш оқығандардың бірімін. Қалай дейсіз ғой? Сәл шыдаңыз, рет-ретімен жеткізейін асықпай.

Сиясы кеуіп үлгірмеген Бөкеңнің қолжазбасының дені біздің «Егемен Қазақстан» газетінің «Етженді» арнаулы толтушка нөмірінде басылғаны көзі қаракты оқушының есінде шығар. Бастықтардың сүзгісінен өтіп, бас бармақтары басылған түпнұсқаны маған, яғни жауапты хатшыға тапсырады. Онан кейінгі тағдыры менің қолымда деген сөз. Қалың нөмірге жоспарлап, әдемілеп безендіріп-киіндіру керек. Осы уақытта макетті әшекейлеп сызып отырып, қолжазбаны запасқа, беттеу-қаттау цехына жібермей тұрып оқып шығамын. Газет бетіне шыққанша шыдамай, осылайша құмарлануымның өзіндік себебі бар. Сыр-сұхбаттың басты кейіпкері Еркеғали Рахмадиев аға менің әке-шешеме, бүкіл әулетімізге бөтен жан емес. Қасиетті Шұбартау топырағында дүниеге келген. Менің де ата-анам, бабаларым сол топырақтан. Демек, олар жерлестер. Тағдырластар. Ерағанның өзі есіне алғандай, «аштық жылдары зобалаңға түскен жұрт босып, күнкөріс қамымен Балқаш көлінің бойына жылыстайды. Сөйтіп, әркім тағдыр тауқыметін кешеді, «балапан басына, тұрымтай тұсына» дегендей. Теңіздің арғы-бергі бетін жағалаған ауылдар бірімен-бірі араласып, қарапайым тірлік сауған. Осылайша ересектер – шал-кемпірлер, кейінірек олардың балалары өзара бауыр басып, ағайын боп кеткен ғой. Аядай Балқаштың шығыс бетін айнала қаумалай қоныстанған Алғазы, Қаракұм, Сарықамыс, Асанбай, Тікшоқы, Саяқ, Шұбартау, Ақтоғай, Ақбалық, Қарашыған, Жанатілеу, Жаңаөндіріс, Фрунзе, Үлгі, Лепсі, Қөпбірлік, Сарыесік, Қоржынкөл, Дөнши, Байшегір, Ақиық тәрізді іркес-тіркес қол ұстасып жатқан ауылдардың ақжүрек адамдары да бір-бірімен жекжат-жұрағатқа айналған-ды. Ғасырға жуық өмір сүрген менің әке-шешем есімдерін бүкіл Қазақстан білетін Мұқан Төлебаев, Еркеғали Рахмадиев, Бекен Жылысбаев, Сара Тыныштығұлова секілді әйгілі өнер жұлдыздарын әрдайым мақтаныш сезіммен «өзіміздің елдің балалары» деп отыратын. Ұлыларды ешқашан бөлген емес. Олар да туған, өскен жерлеріне жыл құстарындай сағындырып жиі келіп тұратын. Еркеғали аға бертіңгі жылға

дейін қол үзбей, біздің ауылға шешемнің туған ағасы, колхоз-совхоз басқарған, соғыс ардагері нағашым Төлеуғасым Қайшыбаевтың үйіне дос-жарандарымен екі-үш күн қонақтап, аң аулап, балық аулап рахаттанып аунап-қунап қайтатын. Ал атақты композитор, қазақ музыкасының могикуаны жөнінде Болат ағаның кітабынан үзінді-тараулар бере бастағанда, тоқсандағы асыл анамның тағатсыздана әлсін-әлсін телефондағаны есімде. «Жанат-ау, сендердің газеттерің жазыпты. Біздің Еркеғали Рахмадиев туралы жаңа кітап шыққан көрінеді. Мінеки, өзім оқып отырмын хабарды. Соны тездетіп тауып, қатынаған біреу-міреуден беріп жіберші...» Ілешала Бөкең өз қолтаңбасын жазған «Тұлғаны» мамамның қолына жеткізгем. Өкінішке қарай, қатты аңсаған кітапты, аяқ астынан екі көзі көрмей қалып (кәріліктен, әрі тұмаудан кейін жер сипалап қапты), өзі оқи алмайды. Күні-түні қасына немересі Әдеміні тапжылтпай отырғызып, басынан-аяғына дейін дауыстатып оқытып, түгел тыңдапты. Қандай құрмет, қандай күш! Елең еткізер бұл штрихты жайдан-жай келтірмедім. Шешем «оқып» шыққан сол кітапты, теңіздің арғы бетінен қонақтай келген сексендегі кенже-нағашым Барақ қоярда-қоймай Саяққа алып кетіпті. «Өзіміздің Еркеғали туралы екен. Жақсы болды ғой. Біздің жаққа әлі түскен жоқ...».

Деректі прозаның дүлділі Болат Бодаубай жаңа шығармасында өзгеше өріс, тосын тыныс танытады. Төрт жүз беттік көлемді туынды алғашқы парақтарына үнілген мезеттен-ақ магниттей тарта жөнеледі. Ынтығып, шөліркеп, қызыға бас қоясың. Төселген қалам қуаты жалықтырмай ілгері жетелей береді, жетелей береді. Кезінде осы тұрпатта сипатталатын белгілі орыс жазушысы Александр Бектің «Арпалысы» мен көрнекті қазақ қаламгері Әзілхан Нұршайықовтың «Аңыз бен ақиқаты» туғызған жаңғырықты қайталаған әсерге бөлері анық. Өйткені, жоғарыдағы қос кітаптың да негізгі кейіпкері басы ноктаға симаған, Алаштың айбарлы батыр перзенті Бауыржан Момышұлы болса, Б.Бодаубай романының бас қаһарманы – Еркеғали Рахмадиев.

Тұтас бір туындыға алтын арқау болған қазақтың Еркеғалиы кім еді? Есімі жалпақ жұртқа даңқты тұлғаны екі-үш ауыз сөзбен бейнелеп таныстырсақ.

Ол – Қазақстанның және КСРО халық әртісі, Мемлекеттік сыйлықтың лауреаты, Қазақстанның

Еңбек Ері, КСРО Жоғарғы Кеңесі мен Қазақстан Парламентінің әлденеше дүркін депутаты.

Ол – қазақ руханияты мен мәдениетінің, Ұлттық музыка мен театр өнерінің ардақты абызы. Жүздеген ән, романс, вальс, сюита, пьеса, увертюра, симфония, оратория, оперетталардың, әйгілі «Қамар сұлу», «Алпамыс», «Абылай хан» операларының авторы.

Ол – мемлекет және қоғам қайраткері. Көрнекті композитор, мындаған шәкірт тәрбиелеген ұлағатты ұстаз.

Табиғатынан әңгімешіл, шешен, сегіз қырлы өнерпаз, көпті көрген қазына-қарт көкейінде, жансарайында сайраған сырын әдемілеп шертеді. Авторға «тек ақиқатты жаз, бұрмалама» деп шарт қояды. Қиын талап. Өткен ғасырлардың сал-серілерін көрмесе де, аңызға бергісіз өмірнамаларынан мол хабардар, жиырмасыншы ғасырдың дарабоз «перілерімен» тонның ішкі бауындай қоян-қолтық араласқан сиректердің сойынан. Осындай тірі тарих, ғұлама қайраткермен сұхбат құрып, тең дәрегейде тілдесуге кез келген қаламгердің жүрегі дауалай бермейтіні және аян. Бірақ, қарымды, өресі де білігі де биік Бөкең тәуекел желқайығына отырып, шексіз-шетсіз мұхитты сәтті «жүзіп» шығады.

Әңгіменің мейлінше тартымды әрі қызықты өрбуі үшін тізгін ұстаушы ретінде көмейіне тығылған өткір де, шетін сауалдарды ірікпей көлденең тартады. Еш қымсынбайды, еш секемсіз қойылған әрқилы сұрақтарға кейіпкер барынша бүкпесіз жауап береді. Басты гәп осында. Шындық айтылған жерде шынайы шығарма туса керек. Осы орайда кәнігі қаламгер түйіні қиын мәселелерді шеберлікпен дамыту барысында, дүйім жұртты алаңдатқан сауалдарды көңіл ауанына байланысты бірде жұмбақтап, тағы бір тұста астарлап, тіпті қажет кезінде төтесінен ұсынады. Оқиға желісіне көгенделіп қалған оқырман да бір ысып, бір суып дегендей ғажайып күйге түсетіні романның өнбойынан жиі ұшырасады. Еріксізден жазушы қабілетіне тәнті болып, суреткер шеберлігіне қайран қаласын. Жұлдызды тағдырдың бүкіл бітім-болмысы да дәл көз алдында әр қырынан сомдалып тұлғалана түседі. Тарих шежіресі, заман лебі, дәуір демі, туған ел жылнамасы ап-анық өркештеліп, тараудан-тарауға ынтықтыра жетелейді.

Кере қарыс романның мазмұнын шолып шығу мүмкін де, мақсат та емес. Бір ғасырдың

шежіресі көркем кестеленген ғұмырбаяндық бел-белестердің қай-қайсысы да назар аудартады.

Балалық шақ, түртінектеп білім іздеу кезеңі, әр күні айға татитын алау жастық дәурен, отбасылық қызығы мен қиындығы қат-қабат жүретін өрісті жылдар, ел мен мемлекет жауапкершілігі иыққа түскен қызмет бабындағы ауыр асулар. Бәрі-бәрі... кітапта шынайы, нанымды көрініс тапқан. Тағы да қайталаймын, оларға тоқталмай Ераған әңгімелеген Алаштың ардақтылары мен асқар шоқылары саналатын тұлғаларың аты-жөндерін тізейінші. Құр әшейін тізім емес. Танымыңызды кеңейтіп, тарихқа сапар шеккізеді.

Автор кейіпкері Ерағанның өткен ғасырда жақсы араласқан, бәріне іні-дос бола білген қазақтың асыл азаматтары Ғабит Мүсірепов, Мұқан Төлебаев, Қанабек Байсейітов, Құрманбек Жандарбеков, Қали Жантілеуов, Евгений Брусиловский, Қабиболла Тастанов, Нұрғиса Тілендиев, Шәкен Айманов, Мәжікен Бутин, Ғарифолла Құрманғалиев сияқты ұлтымыздың ұлағатты тұлғалары туралы да елге беймағлұм сырларын айтқызып, солар туралы тағлымды, қызықты, тамаша әңгімелер өрбітеді. Айтылған азаматтардың есте қалатындай биік бейнелерін сомдайды. Бұл – Болат Бодаубайдың шеберлігі мен тапқырлығын айғақтары сөзсіз.

Қазақстанның еңбек сіңірген қайраткері, «Парасат» орденінің иегері, көрнекті қаламгер Болат Бодаубайдың шығармашылық әлемі турасындағы толғаныстың тізгінін тартпай, еркін көсілдік. Оның да сыры бар. Публицист-жазушының жүрегін жарып шыққан қай туындысы да мойын бұрғызып, жітірек жанар жүгіртуді қалайды. Өмірге іңкәр, келешекке құштар үлкенді-кішілі кейіпкерлермен бірге тыныстағың келеді. Ұшқан ұя, өскен орта, туған жер – алтын кіндікке байланған қилы-қилы тағдырлардың азапты да, азат өмірін қара сөзбен әспеттеген жазушы үнін тыңдай бергің келеді...

